

ON THE NATURE OF THE MIND / Η ΦΥΣΗ ΤΟΥ ΝΟΥ

Πρωταγωνιστές :

Richard: Ένας μεσήλικας Οξφορδιανός φιλόσοφος των μέσων του εικοστού αιώνα, ντυμένος με ιππικό παντελόνι, γιλέκο και γραβάτα, και καλοραμμένο σακάκι.

Jill: Μια φιλόσοφος στα τριάντα της, ντυμένη με κομψό αλλά ανεπίσημο τρόπο.

Frank Craik: Ένας σύγχρονος Αμερικανός νευροεπιστήμονας, με καθημερινό ντύσιμο· τζιν, πουλόβερ και ανοιχτό στο λαιμό πουκάμισο.

Descartes: Με σκούρο ολλανδικό ένδυμα των μέσων του δέκατου έβδομου αιώνα.

Αριστοτέλης: Με ελληνικό ένδυμα

Ο συγγραφέας

Η τοποθεσία είναι ένας κήπος στα Ηλύσια Πεδία. Ο ήλιος λάμπει. Ένα πλούσιο καταπράσινο λιβάδι περιστοιχίζεται από λουλούδια και ανθισμένους θάμνους, με ένα άλσος από θαυμάσια δέντρα στο πίσω μέρος. Πιο πέρα μια μεγάλη λίμνη και στο βάθος ψηλά βουνά. Πέντε άνετες καρέκλες κήπου είναι τοποθετημένες στη σκιά μερικών δέντρων. Εκεί υπάρχει ένα χαμηλό τραπέζι, όπου είναι τοποθετημένη μια καράφα με κρασί και ποτήρια, τρία από τα οποία είναι μισογεμάτα. Ο Richard, η Jill και ο Frank συζητούν.

Richard: Αλλά πρέπει να παραδεχτείς ότι προκαλεί απορία το γεγονός, ότι αναφερόμαστε στο ότι έχουμε ένα μυαλό και έχουμε ένα σώμα. Θέλω να πω, αν έχω ένα μυαλό και επίσης ένα σώμα, τότε ποιος και τι είμαι εγώ που έχει αυτά τα δύο πράγματα;

Jill: Λοιπόν, φαίνεται αρκετά προφανές. Είπες, «Εγώ έχω ένα μυαλό» και «Εγώ έχω ένα σώμα». Είσαι εσύ, το «Εγώ», το Ego, ο Εαυτός, που έχει έναν νου, από τη μία πλευρά, και ένα σώμα, από την άλλη.

Richard: Αλλά, Jill, τι στο καλό είναι αυτό το «εγώ» ή «ego» ή «εαυτός»; Σίγουρα είμαι ένα ανθρώπινο ον.

Frank: Σίγουρα. Και εάν είσαι ένα ανθρώπινο όν, τότε δεν μπορεί να είσαι ένα Ego ή ένας Εαυτός. Εκτός εάν τα ανθρώπινα όντα είναι εαυτοί.

Jill: Εντάξει. Αλλά τότε εγώ σίγουρα έχω ένα Ego ή έναν Εαυτό. Τα ανθρώπινα όντα έχουν εαυτούς.

Frank: Όχι, όχι. Έχω εγώ εαυτό; Δεν τον συνάντησα ποτέ! Είμαι βέβαιος ότι είναι μερικές φορές εγωιστής (Selfish), αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι έχω εαυτό (self). Και αναφορικά με το Ego, αυτό είναι απλά ένας φανταχτερός τρόπος του να πω ότι έχω ένα «I» («εγώ»). Μπορεί να ακούγεται καλύτερο στα Λατινικά, αλλά είναι απλώς ανοησία. Κοιτάξτε, το να μιλάμε για το «I» είναι καταρχάς μη σύμφωνο με την γραμματική. Εννοώ, δεν μιλάς για το εσύ (you), το αυτή (She), το αυτό (it). Είναι, λοιπόν, μη σύμφωνο με τη γραμματική να μιλάς για ένα «I», το «I» ή το δικό μου «I».

Richard: [γέλια] Ωχ, το μάτι μου!

Jill: [λίγο έντονα] Εντάξει. Θα σου το αναγνωρίσω, θα δεχτώ το μη σύμφωνο με την γραμματική. Ίσως όλη αυτή η συζήτηση για «ένα "I"» και «Το "I"» είναι απερίσκεπτη. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως ο εαυτός (self), έτσι δεν είναι; Τελικά, μιλάμε απολύτως ξεκάθαρα για τον καλύτερο εαυτό μας, ενώ ο Πολώνιος συμβούλευσε τον Λαέρτη «με το δικό σου εαυτό να είσαι αληθινός» -δεν μπορείς να πεις ότι αυτό είναι ανοησία, Frank.

Richard: [ρίχνει λάδι στη φωτιά] Ας το δούμε προσεκτικά. Πραγματικά χρειαζόμαστε κάποια σαφήνεια εδώ... Κανείς δεν πρόκειται να διαφωνήσει με τη δήλωση ότι έχουμε νου και ότι έχουμε σώμα. Μερικοί άνθρωποι θέλουν να επιμένουν, όπως κάνει η Jill, ότι έχουμε επίσης έναν εαυτό, και άλλοι σαν εσένα, Frank, διαφωνούν. Ας αφήσουμε τη διαφωνία για μια στιγμή και ας προσπαθήσουμε να ρίξουμε λίγο φως. Καταρχάς, ποιος είναι αυτός που έχει νου, σώμα και ίσως και εαυτό;

Jill : Λοιπόν, ... Είμαι εγώ, αυτό το ζωντανό ανθρώπινο ον .

Richard: Έτσι, είναι ανθρώπινα όντα που έχουν νου και σώματά, ίσως και εαυτό. Έτσι, είμαστε ανθρώπινα όντα, και διαθέτουμε νου, διαθέτουμε σώμα, ίσως επίσης διαθέτουμε εαυτό. Τι γίνεται, όμως, με την ψυχή; Έχεις, επίσης, ψυχή, Jill;

Jill: Λοιπόν, δεν είμαι σίγουρη για το τί να απαντήσω. Αρχίζει να μοιάζει με μια υπερβολή κτημάτων.

Frank: Η ψυχή είναι απλώς προ-επιστημονική μυθολογία. Κοιτάξτε, εσείς, οι χαρές και οι λύπες σας, οι αναμνήσεις σας και οι φιλοδοξίες σας, η αίσθηση της προσωπικής ταυτότητας και της ελεύθερης βούλησης, δεν είναι στην πραγματικότητα τίποτα περισσότερο από την συμπεριφορά μας τεράστιας συνάθροισης νευρικών κυττάρων και των σχετικών μορίων τους.

Richard: Αυτό είναι κάπως γρήγορη απάντηση, Frank. Καταρχάς, δεν είμαστε συμπεριφορά. Και οι χαρές και οι λύπες μας, οι αναμνήσεις και οι φιλοδοξίες μας, δεν είναι συμπεριφορά, μολονότι είναι έκδηλα στη συμπεριφορά. Αλλά είναι έκδηλα στη δική μας συμπεριφορά, όχι στη συμπεριφορά των νευρικών κυττάρων μας. Δεύτερον, είμαστε σάρκα και αίμα - τα ζώντα όντα αποτελούμενα από μια απέραντη τάξη διαφορετικών ειδών κυττάρων. Και όπως όλοι οι άλλοι οργανισμοί, έτσι και εμείς αποτελούμαστε από μια ποικιλία χημικών στοιχείων, ποικιλοτρόπως συνδεδεμένων, ώστε να σχηματίζουν πολύπλοκες μοριακές δομές. Αλλά δεν είμαστε ταυτόσημοι με το υλικό από το οποίο είμαστε φτιαγμένοι, όπως δεν είμαστε ταυτόσημοι με τη διαρκώς εναλλασσόμενη συνάθροιση κυττάρων από την οποία αποτελούμαστε.

Frank: Γιατί όχι; Γιατί δεν είμαστε ταυτόσημοι με την ύλη -το υλικό- από την οποία είμαστε φτιαγμένοι;

Richard: Η φυσική αντικατάσταση, με την πάροδο του χρόνου, των κυττάρων από τα οποία αποτελείται ένας ζωντανός οργανισμός δεν αλλάζει την ταυτότητα του οργανισμού. Αυτά τα δυνατά δέντρα [γνέφει προς τα δέντρα πέρα από τον κήπο] είναι οι ίδιοι οργανισμοί όπως τα δενδρύλλια από τα οποία μεγάλωσαν, δεν είναι; Αλλά ούτε η ύλη από την οποία είναι φτιαγμένα, ούτε τα κύτταρα από τα οποία αποτελούνται είναι τα ίδια.

Frank: Εντάξει . . . . Ναι . . . Μπορώ να το δω αυτό. Δεν είμαι φιλόσοφος, και δεν είμαι βέβαιος πώς να απαντήσω στο επιχείρημά σου. Αλλά σίγουρα δεν σημαίνει ότι είσαι μια ψυχή και ότι είσαι ταυτόσημος με την ψυχή σου. Αυτό είναι μόνο θρησκευτική μυθολογία. Δεν κατέχεις μια ψυχή. Οι ψυχές δεν υπάρχουν.

Jill: Και όμως, μιλούμε απολύτως κατανοητά για κάποιον που είναι μια ψυχή που βασανίζεται ή είναι μια ευγενική ψυχή.

Richard: Και μιλούμε, επίσης, για κάποιον που χάνει την ψυχή του και πουλά την ψυχή του, στο διάβολο, στην εταιρία, ανάλογα με την περίπτωση. Έτσι, κατά τη γνώμη σου, Jill, είναι η ψυχή κάτι που είμαστε ή κάτι που έχουμε;

Jill: Φαίνεται ότι και έχουμε ψυχή και είμαστε ψυχή. Αλλά αυτό είναι το παράδοξο. Ενωώ, ο ιδιοκτήτης δεν μπορεί να είναι ταυτόσημος με αυτό που κατέχει, μπορεί; Αυτό είναι πολύ περίεργο. Πώς σχετίζεται η ψυχή με τον νου; Και ποια είναι η σχέση της με τον εαυτό; Και πώς σχετίζεται ο νους, η ψυχή και ο εαυτός με το σώμα που κάποιος έχει; Μήπως ο νους μου ανήκει στο σώμα μου;

Richard: Τι σχέση έχει ένα σώμα με τον νου; Και αν το σώμα σου μετατραπεί σε πέτρα, Jill, τότε η ψυχή σου θα ανήκει στο πέτρινο άγαλμα;

Jill: Ααα! . . . Εντάξει. Λοιπόν, το σώμα μου ανήκει στον νου μου;

Richard : Και όχι σε σένα; Είναι πραγματικά ο νους σου που έχει ένα σώμα; Αν αυτό είναι σωστό, τότε ποιος στο καλό είναι αυτός που έχει τον νου;

Jill: Λοιπόν, είμαι προφανώς εγώ – εγώ έχω νου.

Frank: Εντάξει, εντάξει. Αλλά, τώρα, απλώς κάνουμε κύκλους.

Ο Descartes κάνει βόλτα στα δέντρα.

Descartes: Καλησπέρα, φίλοι μου. Έτυχε να ακούσω τη συζήτησή σας, καθώς έκανα την απογευματινή μου βόλτα. Το θέμα για το οποίο μιλούσατε είναι βαθύ και σημαντικό. Το πάθος σας είναι αξιοθαύμαστο, αν και το σκεπτικό σας μπορεί να αμφισβητηθεί.

Richard: Λοιπόν, σας παρακαλούμε να παρευρεθείτε εδώ μαζί μας, κύριε. Η κυρία αυτή είναι η Jill.

Descartes: [*βγάζει το καπέλο του και υποκλίνεται*] Κυρία μου, είναι τιμή μου και χαρά μου που σας γνωρίζω.

Richard: Αυτός είναι ο Frank, ένας γνωσιακός επιστημόνας [Ο Descartes χαμογελά και σηκώνει τα φρύδια του], και το δικό μου όνομα είναι Richard. Είμαι ένας φιλόσοφος.

Descartes: Κύριοι.

Richard: Θα ήμασταν ενθουσιασμένοι, αν συμμετείχατε στην συζήτησή μας. Παρακαλώ καθίστε. Θα θέλατε ένα ποτήρι κρασί; [*Γεμίζει ένα ποτήρι κρασί και το δίνει στον Descartes.*]

Descartes: Ευχαριστώ, ευχαριστώ. [*Πίνει μια μεγάλη γουλιά*] Ααα, πολύ καλό. Θα ήταν πολύ ευχάριστο να καθίσω εδώ κάτω από τα δέντρα και να συμμετάσχω στη συζήτησή σας. Συμπεραίνω, από όσα άκουσα, ότι σας απασχολεί η σχέση μεταξύ του νου και του σώματος, έτσι δεν είναι;

Jill: Ναι, ακριβώς. Προσπαθήσαμε να ξεκαθαρίσουμε τί ακριβώς είμαστε, αν είμαστε νους ή *egos* ή εαυτοί.

Richard: Το ερώτημα, νομίζω, είναι τί είναι ένα ανθρώπινο ον. Εννοώ, λέμε ότι έχουμε έναν νου και ότι έχουμε ένα σώμα. Και φαίνεται ότι η οντότητα που έχει τον νου και έχει το σώμα

είναι το «*I*». Αλλά τώρα, τι ακριβώς είναι αυτό το «*I*». Είναι εαυτός; Και τι είναι η ανθρώπινη ύπαρξη; Είναι ένας εαυτός που συνδέεται με έναν νου και ένα σώμα, ή είναι ο *εαυτός ο νους*; Αλλά αν ο *εαυτός είναι* ο νους, πώς μπορούμε να μιλάμε για αυτό που *έχει έναν νου*; Φοβάμαι ότι βρισκόμαστε σε σύγχυση.

Frank: [*γέλια*] Ξέρεις, όταν ο Lone Ranger και ο Ινδός σύντροφός του Tonto συνελήφθησαν από μερικούς Απάτσι, ο Lone Ranger είπε στον Tonto «Εμείς την έχουμε άσχημα », και ο Tonto απάντησε, «Ποιος είναι αυτός ο “εμείς”, λευκέ άντρα;» [*ο Descartes μοιάζει μπερδεμένος*] . . . Λοιπόν, εγώ δεν είμαι τόσο σίγουρος, όπως οι φίλοι μου, ότι *εμείς είμαστε* σε σύγχυση. Εγώ νομίζω ότι *αυτοί είναι* σε σύγχυση. Νομίζω ότι ο νους είναι ο εγκέφαλος, και ότι οι δραστηριότητες του νου είναι ακριβώς οι δραστηριότητες του εγκεφάλου.

Κοιτάξτε, κύριε, ήσασταν εσείς που μας διδάξατε, ότι μπορούμε να εξηγήσουμε τα πάντα σχετικά με τους ζώντες οργανισμούς με αναφορά στις ίδιες γενικές αρχές που διέπουν τη φυσική -ότι οι επιστήμες της ζωής δεν είναι διαφορετικές, κατ 'αρχήν από τις φυσικές επιστήμες. Σε γενικές γραμμές, η ζωή και οι λειτουργίες των έμβιων όντων μπορούν να εξηγηθούν με αναφορά στις μηχανιστικές αρχές. Αυτό ήταν εξαιρετικά διορατικό. Απελευθέρωσε την νευροεπιστήμη - τη μελέτη του εγκεφάλου και του νευρικού συστήματος- από μάταιες έρευνες του ψυχικού πνεύματος, και από το αρχαίο δόγμα που τοποθετούσε τη φυσιολογική ρίζα των ψυχολογικών λειτουργιών στους κόλπους του εγκεφάλου.

Descartes: Σας είμαι ευγνώμων για τις φιλοφρονήσεις σας, κύριε Frank. Συμφωνώ μαζί σας, ότι ήταν πράγματι ένα στιγμιαίο επίτευγμα. Τώρα, φίλοι μου, εάν σκεφτείτε προσεκτικά και μεθοδικά σχετικά με τις ερωτήσεις σας, δεν είναι πάρα πολύ δύσκολο να ανακαλύψετε την αλήθεια του θέματος. Θα πρέπει να είναι προφανές ότι δεν είστε το σώμα σας. Επειδή, είναι δυνατό να αμφιβάλετε για το κατά πόσον υφίσταται το σώμα σας, αλλά δεν μπορείτε να αμφιβάλετε για το ότι υπάρχουν. Και, δεδομένου ότι αυτό είναι έτσι, δεν μπορείτε να είστε το σώμα σας. Αν ήσαστε το σώμα σας, τότε το γεγονός ότι δεν μπορείτε να αμφιβάλλετε ότι υπάρχουν, θα σήμαινε επίσης ότι δεν μπορείτε να αμφιβάλλετε ότι το σώμα σας υπάρχει. Ωστόσο, μπορείτε να αμφιβάλλετε για το ότι το σώμα σας υπάρχει.

Frank: Αλλά τί γίνεται με τον εγκέφαλο; Δεν μπορώ να αμφιβάλω ότι έχω έναν εγκέφαλο - Έχω έναν εγκέφαλο, και το ίδιο ισχύει και για κάθε άλλο ζώο.

Descartes: Όχι, όχι, φίλε μου. Εσείς, που ξέρετε ότι υπάρχουνε προσπαθώντας απλώς να αμφιβάλλετε για το αν υπάρχουνε, δεν είστε κάτι που έχετε. Και μπορεί πραγματικά να μην αμφιβάλλετε για το αν έχετε έναν εγκέφαλο; Μετά από όλα, δεν έχετε δει ακόμη, ή αγγίζει τον εγκέφαλό σας. Φυσικά, έχετε έναν εγκέφαλο. Αλλά αυτό δεν είναι καθόλου η πιο ισχυρή και πιο βέβαιη των γνώσεων, έτσι δεν είναι; Μπορείτε, προς στιγμήν, κατά τη διάρκεια της αναζήτησής

σας για την αλήθεια, να αμφιβάλλετε για το αν έχετε έναν εγκέφαλο, ακριβώς όπως μπορείτε να αμφιβάλλετε για το αν έχετε ένα σώμα.

Frank: [κάπως μπερδεμένος και έξω από τα νερά του] Λοιπόν, δεν είμαι βέβαιος πώς να σας απαντήσω. Δεν είμαι φιλόσοφος, είμαι απλώς ένας επιστήμονας. Αλλά παρακαλώ συνεχίστε, κύριε.

Descartes: Καλώς! Το πρώτο βήμα προς την αληθινή γνώση *-scientia-* που είναι απολύτως βέβαιο, είναι να πείτε στον εαυτό σας «Αμφιβάλλω, δηλαδή: Σκέφτομαι, άρα υπάρχω». Αυτό δημιουργεί μια αδιαμφισβήτητη αλήθεια σχετικά με κάτι που υπάρχει : *Εγώ υπάρχω*. Τώρα ρωτήστε τον εαυτό σας τί είναι αυτό το «*I*» εξαιτίας του οποίου είστε αυτό που είστε. Είναι ένα πράγμα που σκέφτεται , έτσι δεν είναι;

Jill: Αλλά εγώ δεν σκέφτομαι μόνο, δηλώνω υπεύθυνα και αρνούμαι, θέλω και προτίθεμαι, και πολλά άλλα πράγματα επίσης.

Descartes: Μα, ασφαλώς! Αλλά όλα αυτά είναι τρόποι σκέψης. Με τον όρο «σκέψη», εννοώ τα πάντα που εμείς αντιλαμβανόμαστε, καθώς συμβαίνουν μέσα μας, στον βαθμό που τα αντιλαμβανόμαστε. Έτσι η σκέψη, το ότι σκέφτομαι, δεν είναι απλώς στοχασμός, αλλά και κατανόηση, θέληση, φαντασία, καθώς και αισθητηριακή εμπειρία γενικώς - δηλαδή, η εμπειρία της όρασης, της ακοής και ούτω καθεξής, ανεξάρτητα από το αν κάποιος ονειρεύεται, έχει παραισθήσεις ή πράγματι αντιλαμβάνεται. Όλα αυτά τα θεωρώ μορφές συνείδησης.

Jill: Ισχυρίζεστε, λοιπόν, ότι το *σκέπτεσθαι* ανήκει στην ουσία μας;

Descartes: Ακριβώς! Είστε ένας νους, ή μια ψυχή, η ουσία ή η φύση του οποίου είναι να σκέφτεται -να έχει επίγνωση του τί περνά μέσα σας. Ο νους είναι μία ουσία, η ουσία της οποίας είναι να σκέφτεται, όπως ακριβώς το σώμα είναι μια ουσία, η ουσία της οποίας είναι να εκτείνεται.

Jill: Αλλά ακόμα και αν είναι αλήθεια ότι το *σκέπτεσθαι* είναι η ουσία του νου, δεν προκύπτει ότι μόνο το *σκέπτεσθαι* είναι η ουσία του νου.

Descartes: Οφείλω να ομολογήσω ότι αυτό που λέτε είναι αλήθεια, κυρία μου. Αλλά επειδή έχω μια σαφή και διακριτή ιδέα για τον εαυτό μου στον βαθμό που είμαι απλώς ένα πράγμα μη-εκτατό και σκεπτόμενο, και, από την άλλη πλευρά, έχω μια σαφή και διακριτή ιδέα του σώματος ως ενός πράγματος εκτατού και μη σκεπτόμενου, γνωρίζω με βεβαιότητα ότι είμαι διακριτός από το σώμα μου.

Richard: Ωστε, είστε ουσιαστικά μια σκεπτόμενη ουσία;

Descartes: Μα, ναι. Δεν είμαι μια σκέψη ή μια συλλογή από σκέψεις, όπως θεωρεί ο φίλος μου, ο David Hume. Οι σκέψεις απαιτούν μια ουσία στην οποία να ενυπάρχουν. Δεν μπορεί κάποιος να έχει σκέψεις να πετούν ολόγυρά του, όπως τόσα φαντάσματα που ίπτανται στον αέρα! Είμαι μια σκεπτόμενη ουσία.

Jill: Αλλά ο Hume ισχυρίζεται ότι, όταν, όπως ο ίδιος το έθεσε, εισχωρεί πιο βαθιά σε αυτό που ο ίδιος ονόμασε «εαυτό του» (himself), ο ίδιος πάντα σκόνταφτε σε κάποια συγκεκριμένη αντίληψη ή άλλες –γενικώς μιλώντας, αυτό που εσείς ονομάζετε «σκέψεις»-, αλλά δεν μπορούσε ποτέ να αντιληφθεί έναν *εαυτό*, μια νοητική ουσία που διατηρήθηκε στο πέρασμα του χρόνου.

Descartes: Ο φτωχός David! Οπωσδήποτε, δεν μπορούσε. Ο *εαυτός* δεν είναι κάτι που αντιλαμβανόμαστε ή γνωρίζουμε με την εμπειρία. Είναι αυτό που σκέφτεται και αντιλαμβάνεται, φαντάζεται και προτίθεται. Το ότι οι σκέψεις ενυπάρχουν στις σκεπτόμενες ουσίες δεν αποτελεί κάτι που ανακαλύπτουμε με τις εμπειρίες, προϋποτίθεται για όλες τις σκέψεις και εμπειρίες. Είναι κάτι που σαφώς και ευκρινώς αντιλαμβανόμαστε ότι είναι αληθινό από το φυσικό φως του λόγου, της λογικής.

Richard: Έτσι ο εαυτός, κατά την άποψή σας, είναι το ίδιο με τον νου ή την ψυχή και εν τέλει το ίδιο με το «εγώ».

Descartes: Αυτό που λέτε είναι πολύ αληθινό. Και το μυαλό μου είναι εντελώς διακριτό από το σώμα μου, παρά το γεγονός, ότι έχει πολύ στενά αναμιχθεί με αυτό.

(Ο Richard γεμίζει τα ποτήρια, και με περίσκεψη πίνει και ο ίδιος μια γουλιά)

Richard: Λοιπόν, έχω κάποιες επιφυλάξεις. Καταρχάς, παρακάμψατε το ερώτημα που θέσαμε νωρίτερα, δηλαδή: πώς μπορώ να είμαι κάτι που έχω. Έχω έναν νου, φυσικά, αλλά και για τον ίδιο λόγο, δεν μπορώ να είμαι ο νους που έχω.

Descartes: Μα, Richard, αυτό είναι απλώς ένα ιδίωμα ασήμαντο. Δεν μπορεί να έχει καμία σχέση με βαθιά μεταφυσικά ερωτήματα.

Richard: Αλήθεια; Δεν είμαι τόσο σίγουρος . . .

Αλλά ας το αφήσουμε αυτό. Υποθέτω ότι δεν μπορώ να αμφιβάλλω για το αν υπάρχω - αν και, ομολογώ, δεν είμαι σίγουρος τί σημαίνει η φράση «Αμφιβάλλω αν υπάρχω». Και, χάριν του επιχειρήματος, επιτρέψτε μου να δεχτώ ότι μπορούμε να αμφιβάλουμε ότι τα σώματά μας υπάρχουν, αν και έχω ενδοιασμούς και γι 'αυτό -θέλω να πω, δεν ξέρω καν πώς θα πορευτώ με την αμφιβολία του, αν έχω ένα σώμα. Αλλά ακόμα κι' αν τα δεχτώ όλα αυτά, δείχνουν πραγματικά ότι είμαι διακριτός από το σώμα μου; Θέλω να πω, αν ένα παιδί ξέρει τί είναι ένα

τρίγωνο, δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι έχει τρεις γωνίες, αλλά μπορεί να αμφιβάλλει για το, αν το άθροισμα των γωνιών του είναι ίσο με δύο ορθές γωνίες. Αλλά *εμείς* ξέρουμε ότι απαραίτητως είναι έτσι. Το παιδί εξακολουθεί να μη διαθέτει επαρκή κατανόηση της φύσης και της ουσίας των τριγώνων. Ίσως μας λείπει μια επαρκής κατανόηση του νου και του σώματος και δεν αντιλαμβάνονται ότι είναι απαραίτητα ενωμένα αυτά τα δύο και δεν μπορεί να υπάρξει το ένα χωρίς το άλλο.

Descartes: Αλλά, φίλε μου, δεν είστε παιδί, και ξέρετε ποιά είναι η φύση της ύλης, δηλαδή μια ουσία, η όλη ουσία της οποίας είναι να είναι εκτατή. Και ξέρετε ποια είναι η φύση του νου, δηλαδή: είναι μια σκεπτόμενη ουσία. Αναλογίσου, εξάλλου, ότι το σώμα, ως ένα εκτατό πράγμα, είναι διαιρετό -αλλά ο νους είναι εντελώς αδιαίρετος. Όταν θεωρώ τον εαυτό μου, στον βαθμό που είμαι απλώς ένα σκεπτόμενο πράγμα, δεν είμαι σε θέση να διακρίνω τμήματα μέσα στον εαυτό μου. Αντιλαμβάνομαι τον εαυτό μου ως κάτι αρκετά ενιαίο και πλήρες.

Richard: Είστε; Δεδομένου ότι δέχεστε, ότι είστε ο νους σας, σίγουρα ο νους σας διαιρείται σε διαφορετικές ικανότητες/λειτουργίες –της αίσθησης, του πάθους, της κατανόησης και της λογικής, της μνήμης, και ούτω καθεξής. Και πράγματι, μπορείτε να χάσετε μία από αυτές τις ικανότητες, όπως όταν πάσχετε από αμνησία. Όταν έχετε χάσει τη μνήμη σας, έχετε χάσει ένα μέρος του νου σας.

Descartes: Νομίζω ότι μπορώ να αποκρούσω αυτήν την αντίρρηση εύκολα. Πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ της ικανότητας και αυτού που διαθέτει την ικανότητα. Είναι μία και αυτή η σκεπτόμενη ουσία που κρίνει και στοχάζεται, που αισθάνεται και θυμάται. Αν χάσετε τη μνήμη σας, εξακολουθεί να είναι μία και η αυτή η σκεπτόμενη ουσία που πριν είχε την ικανότητα της μνήμης και τώρα την έχει χάσει. Η απώλεια μια ικανότητας δεν συνεπάγεται τη διαιρετότητα της σκεπτόμενης ουσίας που προηγουμένως την κατείχε. Αυτό και μόνο το επιχείρημα σχετικά με τη διαιρετότητα του σώματος και το αδιαίρετο του νου θα ήταν αρκετό για να μου δείξει ότι ο νους είναι εντελώς διαφορετικός από το σώμα.

Jill: Αλλά σίγουρα ο νους και το σώμα είναι ενωμένα σε κάθε ανθρώπινο ον; Δεν είμαι απλά ένας μη-χωρικός νους, ενσωματωμένος προσωρινά σε ένα θηλυκό ανθρώπινο σώμα.

Descartes: Μα, φυσικά, το σώμα σας δεν είναι απλώς το όχημα της ψυχής σας. Είστε ενωμένη με το σώμα σας. Είστε, για να το πούμε και έτσι, αναμειγμένη με αυτό. Η ενσωμάτωση δεν είναι σαν να είναι κάποιος ναύτης σε ένα πλοίο, ο οποίος πρέπει να κοιτάξει για να δει αν το σκάφος στο οποίο επιβαίνει είναι κατεστραμμένο. Αλλά *νιώθεις* τις αισθήσεις σου ακριβώς *σαν* να βρίσκονταν στο σώμα σου.

Jill: Αλλά οι πόνοι, η φαγούρα ή το γαργάλημα *βρίσκονται* στο σώμα μας. Έχουμε πόνους στο κεφάλι, πόνους στο στομάχι και πόνους στην πλάτη.

Descartes: Όχι, όχι, κυρία Jill, τους αισθάνεστε *σαν να ήταν* στο σώμα. Αλλά αν εξεταστεί με προσοχή ο πόνος-φάντασμα των άκρων δείχνει, ότι ο πόνος στο χέρι γίνεται αισθητός από την ψυχή, όχι γιατί είναι παρών στο χέρι, αλλά επειδή είναι παρών στον εγκέφαλο. Αισθανόμαστε τον πόνο *σαν να ήταν* στο χέρι ή στο πόδι, αλλά αυτό δεν αποδεικνύει ότι υπάρχει πόνος έξω από τον νου στο χέρι ή στο πόδι.

Frank: Ναι, αυτό είναι σωστό. Η κοινή λογική μας λέει ότι ένας πόνος στο πόδι είναι πραγματικά εκεί, στον φυσικό χώρο του ποδιού. Αλλά, ακριβώς όπως είπατε, κύριε, τώρα ξέρουμε ότι αυτό είναι λάθος. Ο εγκέφαλος σχηματίζει μια εικόνα του σώματος, και οι πόνοι, όπως όλες οι σωματικές αισθήσεις, είναι τμήματα της εικόνας του σώματος. Ο πόνος-στο-πόδι, όπως έχει γράψει ο John Searle, βρίσκεται κυριολεκτικά στον φυσικό χώρο του εγκεφάλου. Αλλά ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται στη συνείδηση, είναι ακριβώς *σαν να ήταν* στο πόδι.

Descartes: Αυτό που λέτε είναι πολύ αληθινό, κύριε. Η κρίση έχει ήδη γίνει από τον συγγραφέα των *Αρχών Φιλοσοφίας (Principia Philosophiae)*. Χαίρομαι που η αλήθεια έχει επικρατήσει.

Richard: Δεν είμαι πεπεισμένος ότι αυτό που έχει επικρατήσει στην νευροεπιστήμη και σε ορισμένους φιλοσοφικούς κύκλους είναι η αλήθεια. Το γεγονός ότι ένας ανάπηρος μπορεί να έχει παραισθήσεις ότι ο πόνος που αισθάνεται είναι στο πόδι του, όταν ο ίδιος δεν έχει πόδι, δεν δείχνει ότι όταν κάποιος αισθάνεται πόνο στο πόδι, όταν έχει πόδι, ο πόνος δεν είναι στο πόδι.

Descartes: Αλλά ο πόνος δεν βρίσκεται στο πόδι, φίλε μου. Δεν βρίσκεται σε φυσικό χώρο, όπως είναι το πόδι. Και αν εξετάσετε το πόδι, δεν θα βρείτε έναν πόνο σε αυτό. Ο πόνος, κατά μία έννοια, είναι στον εγκέφαλο, και κατά μία άλλη έννοια, είναι στον νου.

Frank: Ναι, αυτό είναι σωστό.

Richard: Λοιπόν, φοβάμαι ότι διαφωνώ και με τους δυο σας. Αυτό που πονάει είναι το πόδι, όχι ο νους. Όπως μας δίδαξε ο Αριστοτέλης, και όπως μας δείχνει η γλώσσα μας, έχουμε ένα αισθητικό σώμα -το κεφάλι μας μπορεί να πονά, η πλάτη μας μπορεί να γαργαλιέται, το πόδι μας μπορεί να έχει φαγούρα και τα πόδια μας μπορεί να πονάνε. Το ανθρώπινο σώμα δεν είναι μια αναισθητή μηχανή, αλλά ένας ζωντανός οργανισμός.

Descartes: Σας είμαι πολύ ευγνώμων, κύριε Richard, για την ένσταση. Αλλά, όπως επεσήμανε ο κύριος Frank, ο συγγραφέας του έργου *Πραγματεία περί της Ανθρώπινης Φύσης (Traité de l'Homme)* έδειξε με αρκετή σαφήνεια ότι οι ζώντες οργανισμοί δεν είναι τίποτε περισσότερο από μηχανές. Και, αν αναλογιστείτε περισσότερο, θα δείτε ότι το κεφάλι μας δεν πονάει, αντιθέτως εμείς πονάμε· η πλάτη μας δεν πονάει, αντιθέτως εμείς έχουμε τον πόνο που σύμφωνα με τις αισθήσεις μας μάς φαίνεται ότι είναι στην πλάτη· αντιστοίχως, μπορεί να αισθανόμαστε

πόνο που μας φαίνεται ότι είναι στο δόντι, αλλά ο πόνος προκαλείται από τον φθαρμένο ιστό στο δόντι, ο οποίος στέλνει σήματα στον εγκέφαλο, που τα παρουσιάζει στον νου υπό τη μορφή πονόδοντου.

Jill: Εννοείς ότι έχουμε πονόδοντο στον εγκέφαλο; Αυτό φαίνεται πολύ αλλόκοτο πράγμα, κύριε Descartes. Όταν έχω πονόδοντο, είναι το δόντι μου που πονάει, όχι ο νους μου.

Descartes: [συγκαταβατικά] Λοιπόν, κυρία μου, μπορεί να μιλάτε με τον απλοϊκό άνθρωπο, αλλά θα πρέπει να σκέπτεσθαι με τον μορφωμένο. Η αίσθηση είναι ένας συγκεχυμένος τρόπος γνώσης που προκύπτει από την ένωση, σαν να ήταν η ανάμειξη, του νου με το σώμα. Επιπλέον, η πείνα και η δίψα, η ευχαρίστηση, όπως ακριβώς και ο πόνος, η αντίληψη, όπως ακριβώς και η αίσθηση, παρομοίως προκύπτουν από την ένωση του νου με το σώμα. Γι' αυτό το «Εγώ» («I»), σύμφωνα με το οποίο είμαι αυτό που είμαι, είναι εντελώς διαχωρισμένο από το σώμα. Ωστόσο, ένα ανθρώπινο ον είναι μια ενσώματη ψυχή ή ένας ενσώματος νους. Δεν είναι η συμπτωματική ένωση των δύο. Αλλά μια ουσιώδης ένωση. Για τον λόγο αυτόν ένα ανθρώπινο ον είναι μια ενότητα καθεαυτή, στην οποία ο νους και το σώμα αποτελούν μια ενότητα. Αλλά η αίσθηση δεν είναι ένα μέρος της ουσίας μου (*essence*), δηλαδή της ουσίας του νου μου.

Jill: [αγανακτισμένα] Και πώς αυτή η «ανάμειξη», όπως την ονομάζετε, επιδρά, κύριε Descartes; Πώς μπορεί μια άυλη μη χωρική ουσία να αλληλεπιδρά, πόσο μάλλον να αναμειγνύεται, με μια υλική ουσία που αποτελεί το σώμα μας; Εννοείτε ότι οι ενέργειες της βούλησης προκαλούν τη μεταβίβαση των ζωωδών ενστίκτων στους μύες, έτσι ώστε να συστέλλονται ή να διαστέλλονται. Και εννοείτε ότι η επίδραση των κυμάτων του φωτός και του ήχου στα νεύρα μας προκαλεί την κίνηση των ζωωδών ενστίκτων από τα αισθητήρια όργανα στον εγκέφαλο, όπου δημιουργούν αντιληπτικές σκέψεις (*perceptual thoughts*). Αλλά δεν εξηγείτε με ποιόν τρόπο μπορεί αυτό να συμβεί.

Descartes: Κυρία Jill, θα έπρεπε να διαβάσετε τις *Αρχές Φιλοσοφίας* (*Principia Philosophiae*), τη *Διοπτρική* (*La Dioptrique*) και τα *Πάθη της Ψυχής* (*Les Passions de l' Ame*). Εκεί ο συγγραφέας εξηγεί ότι είναι η ψυχή που βλέπει, όχι το μάτι· και δε βλέπει άμεσα, παρά μόνο μέσω του εγκεφάλου. Επιπλέον, η θέση της ψυχής ή του νου –το σημείο όπου επιδρά και επηρεάζεται από το σώμα- δεν είναι ο εγκέφαλος συνολικά, αλλά ο κωνοειδής αδένας που βρίσκεται μέσα στις κοιλίες ανάμεσα στα δύο ημισφαίρια του εγκεφάλου. Στον βαθμό που δεν βλέπουμε διπλά ή δεν ακούμε τα πάντα δύο φορές, πρέπει αναγκαστικά να υπάρχει κάποιο σημείο, στο οποίο οι δύο νοητικές εικόνες που προέρχονται από τα δύο μάτια ή τα δύο αυτιά να μπορούν να συγκλίνουν σε μία μοναδική νοητική εικόνα, ή εντύπωση, πριν φτάσουν στην ψυχή, έτσι ώστε να μην παρουσιάζουν στην ψυχή δύο αντικείμενα αλλά ένα. Αυτό το σημείο είναι ο κωνοειδής αδένας.

Frank: Λοιπόν, κύριε, αυτό δεν είναι πειστικό, ξέρετε. Πρώτον, τα έμβια όντα που είναι διαφορετικά από εμάς έχουν και αυτά επίσης κωνοειδή αδένες. Αλλά με βάση τη δική σας

οπτική, δεν έχουν τη σκέψη πως τα πράγματα φαίνονται μέσω των αισθήσεων σε αυτά ότι είναι έτσι ή αλλιώς, επειδή δεν έχουν καθόλου σκέψεις. Επιπλέον, ο κωνοειδής αδένας δε βρίσκεται στο πέρασμα μεταξύ των πρότερων και ύστερων κοιλιών και, συνεπώς, δεν μπορεί να επηρεάσει τη ροή των «ζωωδών ενστίκτων» μεταξύ των κοιλιών. Έτσι, η μεταφορά σας σχετικά με την κατάσταση του νου, όπως ο υδραυλικός που γυρνάει τις βρύσες, οι οποίες ελέγχουν τη ροή του νερού προς τα φανταχτερά σιντριβάνια στους Βασιλικούς κήπους, είναι άστοχη. Ο κωνοειδής αδένας δεν είναι στο κοιλιακό υγρό και η διαβίβαση των νεύρων δεν γίνεται μέσω των ζωωδών ενστίκτων, όπως υποθέτετε –είναι ηλεκτρο-χημική. Δεύτερον, η αναγνώριση του λειτουργικού εντοπισμού αυτού που ονομάζετε «η ψυχή» ή «ο νους» είναι, ως ένα επιστημονικό δεδομένο, εσφαλμένη. Ο κυμαινόμενος τύπος των νοητικών λειτουργιών είναι ο φλοιός, όχι το κωνοειδές σώμα. Τώρα γνωρίζουμε ότι διαφορετικές ψυχολογικές λειτουργίες έχουν διαφορετικούς εντοπισμούς στον φλοιό. Η όραση, για παράδειγμα, λειτουργικά εντοπίζεται στον πρωτογενή οπτικό φλοιό, ενώ η διαδικασία της σκέψης σχετίζεται με τους προμετωπικούς φλοιούς.

Jill: Επιπλέον, κύριε, ο συλλογισμός σας είναι εσφαλμένος. Ακόμη και αν ήταν ο νους που βλέπει, τότε, παρόλο που βλέπει τη υποτιθέμενη νοητική εικόνα στον κωνοειδή αδένα, δεν έχει σημασία αν υπάρχει εκεί μία νοητική εικόνα ή δύο –ή καμία. Γιατί **ο**,τιδήποτε υπάρχει εκεί, αν υπάρχει, δεν είναι αντικείμενο της όρασης. Δεν είναι όπως αν δύο νοητικές εικόνες θα προκαλούσαν διπλή όραση! Όπως εσείς ο ίδιος επισημάνατε, δεν υπάρχει ένα άλλο ζευγάρι ματιών μέσα στον εγκέφαλο, με το οποίο μπορεί κάποιος να δει τις αναπαραστάσεις που θεωρείτε ότι υπάρχουν στον κωνοειδή αδένα –ή, ακόμη περισσότερο, στον πρωτογενή οπτικό φλοιό. Επιπλέον, δεν είναι ούτε ο εγκέφαλος ούτε ο νους που βλέπει και ακούει, οσφραίνεται και γεύεται, είναι το ον ως ολότητα, είτε είναι άνθρωπος είτε ζώο.

Richard: Σιγά, μισό λεπτό. Δε χρειάζεται να εξετάσουμε το ζήτημα της διαδικασίας της σκέψης και της αντίληψης των ζώων τώρα. Το κεντρικό φιλοσοφικό θέμα που προωθούμε προς κριτική του συστήματός σας, κύριε Descartes, είναι ότι δεν έχετε δώσει καμία εξήγηση του πώς η σκεπτόμενη ύλη ουσία μπορεί να αλληλεπιδρά αιτιακά με τη μη σκεπτόμενη και εκτατή υλική ουσία. Επιμένετε αντίθετα από τους διαδόχους σας Malebranche και Geulincx, ότι πράγματι αλληλεπιδρούν. Αλλά δεν έχετε εξηγήσει πώς είναι δυνατό αυτό –δηλαδή, λέγοντας ότι η ψυχή αλληλεπιδρά με το σώμα μέσω του κωνοειδούς αδένα, απλώς μεταβιβάζετε το πρόβλημα ένα στάδιο πίσω, καθώς τώρα πρέπει να εξηγήσετε, πώς η μη εκτατή ύλη ψυχή μπορεί να αλληλεπιδράσει αιτιακά με τον εκτατό υλικό κωνοειδή αδένα ή, όπως θα έπρεπε να πούμε, με τον φλοιό.

Descartes: Ααα, αισθάνομαι ταπεινωμένος. Η υψηλοτάτη, η πριγκίπισσα Ελισάβετ της Βοημίας, κάποτε με ρώτησε σοφά, πώς μπορεί η ψυχή, ούσα μόνο μια σκεπτόμενη ουσία, να καθορίσει ότι τα ζωώδη ένστικτα επιφέρουν εθελούσιες δράσεις. Της απάντησα ότι η ερώτηση που μου έθεσε είναι αυτή που μπορεί πιο ξεκάθαρα να μου τεθεί με βάση τις δημοσιεύσεις μου. Ο καθένας αναπόφευκτα, χωρίς να φιλοσοφεί, έχει βιωματική εμπειρία της ενότητας της ψυχής και

του σώματος. Παραδέχομαι ότι ο ανθρώπινος νους δεν είναι ικανός να διαμορφώνει μια πολύ ξεκάθαρη διάκριση μεταξύ της ψυχής και του σώματος, όπως επίσης και της ένωσής τους. Για να γίνει αυτό, είναι απαραίτητο να τα συλλάβουμε ως ένα πράγμα και την ίδια στιγμή ως δύο πράγματα. Αυτό είναι ένας παραλογισμός. Αλλά ο καθένας *αισθάνεται* ότι είναι ένα μοναδικό άτομο με το σώμα και τη σκέψη τόσο συναφή, ώστε ο σκεπτόμενος νους να μπορεί να κινήσει το σώμα, όπως επίσης ο νους να μπορεί να αισθανθεί τα πράγματα που συμβαίνουν στο σώμα.

Frank: Λοιπόν, κύριε Descartes, τώρα πραγματικά τα έχετε μπερδέψει πολύ. Εάν ο συλλογισμός σας προκύπτει με ένα πράγμα και το συναίσθημα με το εντελώς αντίθετο πράγμα, τότε το ένα μπορεί να είναι σωστό και το άλλο λάθος, ή και τα δύο μπορεί να είναι λανθασμένα, αλλά δεν μπορούν και τα δύο να είναι σωστά.

Jill: Εκτός από αυτό, δεν νομίζω ότι η αναφορά σας στην αίσθηση που έχουμε της ενότητας νου και σώματος είναι δικαιολογημένη. Δεν αισθανόμαστε ότι ο σκεπτόμενος νους μπορεί να κινήσει το σώμα –γνωρίζουμε ότι *εμείς* μπορούμε να κινήσουμε τα άκρα μας και πράγματι να κινήσουμε και τους εαυτούς μας. Αυτό δεν είναι μια μορφή τηλεκίνησης! Ο σκεπτόμενος νους μου δεν μπορεί περισσότερο να κινήσει το άνω άκρο μπράτσο μου όσο να κινήσει και την καρέκλα μου. Είμαι *εγώ* που κινώ το μπράτσο μου, όχι ο νους μου.

Richard: Επιπλέον, το ζήτημα δεν είναι τόσο *εάν* ο νους μας και το σώμα μας αλληλεπιδρούν. Δε σας ζητάμε να μας πείσετε γι' αυτό, κύριε. Αυτό που μας χρωστάτε είναι μια εξήγηση του *πώς* μπορούν να αλληλεπιδράσουν.

Descartes: Δε συνηθίζω να κλαίω, όταν οι άνθρωποι περιποιούνται τις πληγές μου, και αυτοί που είναι αρκετά ευγενείς ώστε να με καθοδηγούν και να με ενημερώνουν πάντοτε θα με βρίσκουν υπάκουο. Δεν μπορώ να απαντήσω στην ερώτησή σας, κύριοι. Αλλά, προτού φύγω, επιθυμώ να σας υπενθυμίσω ένα ακόμη σημείο. Είμαστε όλοι εδώ στο Ηλύσια Πεδία –επομένως, η ψυχή και το σώμα πρέπει να είναι χωριστά, γιατί τα θνητά μας απομεινάρια έχουν καιρό τώρα μετατραπεί σε κόκκαλα και σκόνη. Αλλά οι ψυχές μας, δεδομένου ότι είναι αδιαχώριστες, είναι και άφθαρτες, και άρα αθάνατες –εκτός εάν, φυσικά, περιέλθουν σε ανυπαρξία από τον Θεό. Άρα, πρέπει με σιγουριά να είμαι σωστός, ακόμη και αν είναι πάνω από τις δυνάμεις μου να εξηγήσω με ποιόν τρόπο είμαι σωστός. Ίσως, όπως ο οπαδός μου Noam Chomsky λέει, όταν αντιμετωπίζει αυτό που ονομάζει «Πρόβλημα του Descartes», δηλαδή του *πώς* μπορούμε να εκφέρουμε προτάσεις, που δεν είχαμε ποτέ πριν αντιμετωπίσει, είναι πέρα από τις δυνάμεις ενός ανθρώπινου νου να κατανοήσει τέτοιου είδους ζητήματα. [*Σηκώνεται, παίρνει το καπέλο του και υποκλίνεται στους υπολοίπους*]

Αντίο, κυρία Jill. Αντίο, κύριοι. [*Φεύγει, αρκετά χολωμένος*]

Frank: Λοιπόν, αυτό ήταν κάπως ενδιαφέρον, αλλά δεν νομίζω ότι βοήθησε πολύ. Η ιδέα ότι ο νους είναι μια άυλη ουσία, η οποία αλληλεπιδρά με τον εγκέφαλο είναι απλώς **χαμένη υπόθεση**.

Ωστόσο, επεσήμανε κάτι το οποίο με εντυπωσίασε. Πώς σου φαίνεται η ιδέα ότι ο νους είναι αθάνατος εφόσον είναι αδιαίρετος, Richard;

Richard: Κοίταξε, αν υποθέσουμε ότι κάθε καταστροφή είναι μια διάλυση ή μια αποσύνθεση, τότε, εάν ο νους ήταν αδιαχώριστος, θα ήταν άφθαρτος. Αλλά, παρόλο που κάποιος θα μπορούσε να πει ότι ο νους δεν είναι διαιρετός, κάποιος άλλος πρέπει να παραδεχτεί ότι κανένα από τα δύο δεν είναι αδιαίρετο.

Frank: Τι εννοείς;

Richard: Κοίτα, δεν είναι σαν να μην μπορείς να διαιρέσεις έναν νου όσο σκληρά και αν προσπαθείς. Είναι περισσότερο ότι δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα, όπως το να διαιρείς έναν νου, όπως δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα, όπως το να διαιρείς ένα κόκκινο χρώμα. Ο νους, όπως και τα χρώματα, δεν είναι ούτε διαιρετός ούτε αδιαίρετος. Έτσι, δεν τρέφω ελπίδες αθανασίας σε αυτό το επιχείρημα, παλιόφιλε.

Frank: Καταλαβαίνω. Ναι. Πάντοτε πίστευα ότι ο δυισμός είναι μια εσφαλμένη θεωρία. Ξέρεις, η φυσική τον έχει διαμεύσει.

Richard: [*με δυσπιστία*] Πες το αυτό ξανά!

Frank: Λοιπόν, εάν ο νους μου μπορούσε να κινήσει το σώμα μου, αυτό θα παραβίαζε τον νόμο της διατήρησης της ορμής.

Richard: Όχι, όχι Frank. Αυτή η ένσταση είχε πρωτοξεκινήσει από τον Leibniz, αλλά πρόκειται για μια ολοκληρωτική παρανόηση. Καμία επιστημονική ανακάλυψη και καμία επιστημονική θεωρία δεν μπορεί να επιλύσει ένα φιλοσοφικό ή εννοιολογικό πρόβλημα.

Frank: [*ενοχλημένος*] Τι στην ευχή εννοείς;

Richard: Δεν είναι ανάγκη να εξάπτεις, παλιόφιλε. Δέχεσαι, πιστεύω, ότι καμία ανακάλυψη στη φυσική και κανένας νόμος της φυσικής δεν μπορεί να συμβάλει στην επίλυση ενός προβλήματος στα καθαρά μαθηματικά, πόσο μάλλον να επιβεβαιώσει ή να ακυρώσει μια μαθηματική απόδειξη. Εξάλλου, δεν είναι σαν να επιβεβαίωνε η Φυσική του Νεύτωνα τα θεωρήματα του διαφορικού λογισμού.

Frank: [*ακόμη εχθρικός*] Σίγουρα. Ε, και;

Richard: Λοιπόν, αυτό συμβαίνει, επειδή τα Μαθηματικά είναι σχηματισμός εννοιών με αποδεικτικά μέσα. Και η φιλοσοφία είναι -μεταξύ άλλων- διασάφηση εννοιών με μέσα γλωσσικής περιγραφής. Η εννοιολογική διασάφηση δεν βασίζεται στα δεδομένα και στις

θεωρίες της φυσικής. Έννοιες, συμπεριλαμβανομένων και των εννοιών της φυσικής, δημιουργούν το λογικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο η φυσική μπορεί να προσδιορίσει δεδομένα και να διατυπώσει θεωρίες που αφορούν την πραγματικότητα.

Frank: Εντάξει. Αλλά, ακόμη και αν σου δώσω λύση σ' αυτό, μου φαίνεται ότι, εάν ο Descartes είχε δίκιο, τότε ο νους που κάνει το σώμα να κινείται με τη θέλησή του θα παραβίαζε τους νόμους της φυσικής, ειδικότερα τον νόμο διατήρησης της ορμής.

Richard: Όχι, εάν ο νους μπορούσε να κινήσει την ύλη, αυτό θα έδειχνε σίγουρα ότι ο νόμος της διατήρησης της ορμής είναι λανθασμένος. Αλλά αυτή η υπόθεση μπορεί να είναι σωστή ή λανθασμένη, μόνο εφόσον ο ισχυρισμός ότι ο νους κινεί το σώμα με τη θέλησή του έχει νόημα. Και αυτός (ο ισχυρισμός) θα είχε νόημα, μόνο εφόσον η ιδέα μιας άυλης ουσίας είχε νόημα και αν μπορούσαμε να καταστήσουμε κατανοητό ότι ένα άυλο πράγμα μπορεί να έχει αιτιακές δυνάμεις και να προκαλέσει αλλαγές δρώντας πάνω σ' ένα υλικό πράγμα.

Jill: Εννοείς, ότι η έννοια του άυλου νου δεν βγάζει κανένα νόημα;

Richard: Ακριβώς έτσι. Δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως εξατομικευμένες ουσίες ανεξάρτητα από την ιδιότητά τους να καταλαμβάνουν χώρο ως υλικές. Αφαίρεσε την υλική σύσταση, και μαζί με αυτό τη χωρική θέση και τη χωροχρονική διαδρομή μέσα στον κόσμο, και δεν θα είχαμε καμία αρχή εξατομίκευσης ή κριτήρια ταυτότητας .

Jill: Δεν μπορώ να καταλάβω.

Richard: Το μεγάλο πρόβλημα με τους Καρτεσιανούς νόες είναι ότι τους λείπουν τα κριτήρια συγχρονικής ταυτότητας. Δεν μπορεί να γίνει διάκριση ανάμεσα σε έναν νου που έχει μια σκέψη, και σε χίλιους διαφορετικούς νόες που έχουν την ίδια σκέψη. Και, όπως ο Καντ επεσήμανε, δεν έχουν επίσης τα κριτήρια της διαχρονικής ταυτότητας, δεδομένου ότι δεν μπορούμε να κάνουμε διάκριση ανάμεσα σε έναν νου που εξακολουθεί να υφίσταται στον χρόνο και να έχει νέες σκέψεις και σε χίλιους διαδοχικούς νόες, ο καθένας με τις ίδιες σκέψεις όπως ο προκάτοχός του, με την προσθήκη μιας ακόμη σκέψης. Έτσι, κάθε φορά που κάποιος έχει μια σκέψη, μια διαφορετική νοητική ουσία έρχεται στην ύπαρξη, προικισμένη με όλες τις σκέψεις της προηγούμενης ουσίας μαζί με μια νέα σκέψη - ακριβώς όπως μία μπάλα μπιλιάρδου περνά τη δυναμική της σε μια άλλη κατά την πρόσκρουση.

Jill: Αλλά αυτό είναι παράλογο!

Richard: Φυσικά και είναι. Αλλά αυτό δεν οφείλεται στον στην ιστορία που μας διηγείται ο Descartes, καθώς, σύμφωνα με αυτόν, δεν μπορεί να αποκλείεται. Η ίδια η έννοια μιας άυλης νοητικής ουσίας δεν έχει κανένα νόημα.

Frank: Αυτό είναι εντάξει για μένα! Σας είπα ότι η απάντηση είναι σαφής. Ο δυϊσμός σε οποιοδήποτε σχήμα ή μορφή είναι απλώς λάθος. Πρέπει να επιλέξουμε τον απλό υλισμό: *ο νους είναι ο εγκέφαλος*. Έχω έναν εγκέφαλο, και αυτό είναι ό,τι είναι να έχεις έναν νου. Επειδή όλες οι νοητικές λειτουργίες του αντιλαμβάνεσθαι, του σκέπτεσθαι, του φαντάζεσθαι, του αποφασίζουν και του βούλεσθαι είναι λειτουργίες του εγκεφάλου. Ο Descartes σωστά σκεφτόταν ότι το σώμα είναι μια μηχανή. Έκανε μόνο το λάθος να πιστεύει ότι ο νους είναι μια άυλη ουσία που αλληλεπιδρά με αυτό.

Richard: [γελώντας] Εννοείς ότι δεν είναι ελέφαντες αν ακολουθήσουμε όλη τη διαδρομή προς τα κάτω, όπως σκέφθηκε η ηλικιωμένη κυρία του Russell, αλλά είναι μηχανές αν ακολουθήσουμε όλη τη διαδρομή προς τα επάνω.

Frank: [γέλια] Ναι, σωστά. Το θέμα είναι ότι, παρόλο που αισθανόμαστε ότι έχουμε τον έλεγχο των ενεργειών μας, αυτό το συναίσθημα είναι προϊόν του εγκεφάλου μας, του οποίου η μηχανή έχει σχεδιαστεί με βάση την λειτουργική χρησιμότητα της, μέσω της φυσικής επιλογής. Είμαστε μηχανές, αλλά μηχανές τόσο θαυμάσια εκλεπτυσμένες και περίπλοκες, ώστε κανείς δεν πρέπει να θεωρήσει προσβολή το να αποκαλείται μια τέτοια μηχανή.

Jill: Έλα τώρα, Φρανκ. Δεν μπορεί πραγματικά να το πιστεύεις αυτό!

Frank: Γιατί όχι; Εγώ το πιστεύω.

Jill: Λοιπόν, επειδή οι μηχανές ούτε έχουν συνείδηση ούτε είναι ασύνειδες. Δεν νιώθουν καμία ευχαρίστηση από αυτό που κάνουν και ούτε υποφέρουν από κάποιο πόνο. Ούτε αγαπούν, ούτε μισούν. Δεν σκέφτονται πώς να δράσουν και δεν αποφασίζουν τί να κάνουν με βάση τη λογική. Οι μηχανές δεν ξέρουν τη διαφορά μεταξύ σωστού και λάθους, δεν έχουν υποχρεώσεις και δεν έχουν και κανένα δικαίωμα. Δεν είναι προσβολή να αποκαλέσεις μια μηχανή μηχανή, αλλά σίγουρα είναι προσβολή να αποκαλέσεις εμένα μηχανή! Νομίζετε ότι δεν έχω καμία αίσθηση της ηθικής; Ή μήπως θεωρείτε ότι δεν έχω δικαιώματα και καθήκοντα;

Frank: Όχι, όχι.

Jill: Επιπλέον, το γεγονός ότι, κατά μία έννοια, όλα αυτά που σκεφτόμαστε, αισθανόμαστε και κάνουμε, εξαρτώνται από τη δραστηριότητα του εγκεφάλου μας, όπως λέτε, δεν αποδεικνύει ότι ο εγκέφαλος **είναι** εκείνο που σκέφτεται και αισθάνεται, λαμβάνει τις αποφάσεις και δρα.

Frank: Γιατί όχι; Αντιλαμβανόμαστε, επειδή ο εγκέφαλος σχηματίζει μια εσωτερική εικόνα με βάση τις πληροφορίες που λαμβάνει από τις αισθήσεις. Αυτό είναι ένα επιστημονικό δεδομένο. Το μόνο που πρέπει να κάνετε είναι να το αναζητήσετε σε οποιοδήποτε αξιόλογο βιβλίο νευροεπιστήμης. Γνωρίζουμε ότι ο εγκέφαλος λαμβάνει αποφάσεις, πριν ακόμα αποκτήσουμε

επίγνωση αυτού. Ο Benjamin Libet το κατέδειξε εδώ και δεκαετίες. Και είναι ο εγκέφαλος που κάνει τα χέρια μας και τα πόδια μας να κινούνται και να κάνουν πράγματα. Στην πραγματικότητα, είμαστε ο εγκέφαλός μας. Όπως λέει ο Chris Frith, δεν είμαστε τίποτα περισσότερο από 1,5 κιλό (sentient) «ευαίσθητου» κρέατος που είναι ο εγκέφαλός μας.

Richard: Όχι. Αυτό δεν είναι επιστημονικό γεγονός, είναι επιστημονική σύγχυση. Για όνομα του Θεού, Frank, το σωματικό βάρος σου είναι μεγαλύτερο από ενάμισι κιλό, και είσαι ψηλότερος από επτά ίντσες. Σαφώς έχεις έναν εγκέφαλο, αλλά δεν είσαι ό,τι έχεις, και ο εγκέφαλός σου δεν έχει έναν εγκέφαλο -είναι ένα. Ο εγκέφαλός σου είναι μέσα στο κρανίο σου, αλλά εσύ δεν είσαι μέσα σε κρανίο. Δεν μπορείς να πιστεύεις στα σοβαρά τέτοιες ανοησίες. Επιπλέον, δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως ο σχηματισμός εικόνων στον εγκέφαλο με βάση τις πληροφορίες που λαμβάνει από τις αισθήσεις. Όταν παρατηρούμε τον κόσμο γύρω μας, αυτό που βλέπουμε είναι τα αντικείμενα και τις ιδιότητές τους, την εξέλιξη των γεγονότων και τις συνθήκες που επικρατούν. Δεν βλέπουμε εικόνες, εκτός κι αν βρισκόμαστε σε μια πινακοθήκη. Ούτε ο εγκέφαλος λαμβάνει πληροφορίες, με τον ίδιο τρόπο που εσύ ή εγώ μπορούμε να λάβουμε πληροφορίες σχετικά με τις διαλέξεις και τις συναυλίες που πραγματοποιούνται εδώ, με την ανάγνωση της *Elysian Gazette* ή της *Heavenly Herald Elysian*.

Frank: Εννοείς ότι οι θεωρίες των νικητών του βραβείου Νόμπελ, όπως του Eric Kandel, του Frank Crick, του Gerald Edelman, καθώς και οι θεωρίες παγκοσμίου φήμης επιστημόνων, όπως του Michael Gazzaniga, Antonio Damasio και του Horace Barlow, είναι λανθασμένες; Θέλω να πω, ποια επιστημονική εργασία έχεις κάνει ποτέ, Richard;

Richard: Καμία, αγαπητέ μου. Αλλά δεν λέω ότι οι θεωρίες τους είναι ψευδείς.

Frank: [ενοχλημένος] Απλώς προωθείς τη γνώμη σου εις βάρος της δικής τους. Υπάρχει μια ολόκληρη ομάδα οπαδών της αναπαράστασης στη γνωσιακή επιστήμη και τη φιλοσοφία της γνωσιακής επιστήμης που πιστεύουν ότι είναι απολύτως θεμιτό να αποδίδει κανείς - παραδείγματος χάριν- μνήμη σε γνωσιακά υποσυστήματα. Είναι, για να το θέσω με ήπιο τρόπο, προκλητικό να εκφράζεις τη γνώμη σου, σαν να ήταν ένα εδραιωμένο γεγονός ότι εκείνοι κάνουν λάθος. Αυτή είναι απλώς μια γνώμη που παρουσιάζεται ως γεγονός.

Richard: Αγαπητέ μου φίλε, δεν είναι μια γνώμη περισσότερο απ' όσο είναι μια γνώμη ότι το κόκκινο είναι ένα χρώμα ή ότι τίποτα δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα στρογγυλό και τετράγωνο. Είναι γνώμη σου ότι το κόκκινο είναι ένα χρώμα; Μα, έλα τώρα! Ούτε ισχυρίζομαι ότι είναι ζήτημα πραγματικότητας το ζήτημα αν οι εγκέφαλοι σκέφτονται ή θυμούνται ή σχηματίζουν εικόνες. Εάν κάτι είναι ζήτημα πραγματικότητας, τότε τα πράγματα είναι έτσι, αλλά θα μπορούσαν να ήταν και αλλιώς. Αλλά αυτό είναι ένα ζήτημα λογικής και όχι πραγματικότητας. Δεν έχει νόημα να πούμε ότι ο εγκέφαλος σκέφτεται ή θυμάται. Και για τον λόγο αυτό, οι θεωρίες αυτές δεν είναι ψευδείς. Είναι ανοησίες.

Frank: [τραυλίζοντας με αγανάκτηση] Ποιος στον διάβολο είσαι εσύ, Richard, που θα πεις ότι το έργο αυτών των διακεκριμένων επιστημόνων είναι για τα σκουπίδια; Αυτό είναι εξωφρενικό.

Richard: Ηρέμησε, Frank. Δεν είπα ότι το έργο τους είναι για τα σκουπίδια. Είπα ότι οι ισχυρισμοί τους για τον εγκέφαλο που μόλις αναφέραμε είναι ανοησίες -ότι στερούνται λογικής. Δεν έχει νόημα να πούμε ότι ο εγκέφαλος σκέφτεται, θυμάται, και αντιλαμβάνεται, κατασκευάζει υποθέσεις και εικάζει τί βρίσκεται, όπως παραπλανητικά το θέτουν οι φίλοι σου, «εκεί έξω». Είναι παράλογο να πούμε ότι ο εγκέφαλος αποφασίζει και βούλεται. Αυτές είναι μορφές λέξεων που έχουν αποκλειστεί από τη γλώσσα, όπως η «μαύρη λευκότητα» ή η «τετράγωνη στρογγυλότητα».

Frank: Δεν βλέπω γιατί. Αυτός είναι ο τρόπος που μιλούν οι νευροεπιστήμονες. Τι λάθος υπάρχει σ' αυτό; Μπορεί να αποκλεισθεί από τη λαϊκή-ψυχολογική γλώσσα, αλλά σίγουρα δεν αποκλείεται από την επιστημονική γλώσσα. Και ποιος στον διάβολο είσαι εσύ που θα υποδείξεις στους επιστήμονες πώς να μιλούν;

Richard: Frank, μπορούν να λένε ό,τι θέλουν. Εάν θέλουν να λένε ανοησίες, άφησέ τους να λένε ανοησίες. Δεν είμαι αστυνομικός για την γλώσσα. Αυτό που θέλω να τονίσω είναι ότι, εάν εσείς, φίλοι μου, θέλετε να μιλάτε για τον *εαυτό σας* ως σκεπτόμενοι και συλλογιζόμενοι, έχοντας αντίληψη και συναίσθημα, αποφασίζοντας και ενεργώντας, με την τρέχουσα σημασία των όρων αυτών, τότε δεν μπορείτε να πείτε επίσης ότι ο νους σας σκέφτεται και συλλογίζεται, αντιλαμβάνεται και αισθάνεται, και ούτω καθεξής, με την ίδια σημασία.

Frank: Δεν καταλαβαίνω.

Richard: Είναι πραγματικά απλό, από τη στιγμή που θα προσανατολιστείς σωστά, Φρανκ. Κοίτα, δεν λες ότι το τραπέζι αισθάνεται πράγματα.

Frank: Όχι, δεν είμαι ηλίθιος.

Richard: Όχι, φυσικά, δεν είσαι. Είσαι ένας από τους πιο ευφυείς επιστήμονες που ξέρω, παλιόφιλε. Τώρα, δεν θεωρείς ότι τα δέντρα και τα τριαντάφυλλα εκεί πέρα μπορούν να δουν ή να ακούσουν.

Frank: Όχι, φυσικά όχι.

Richard: Γιατί όχι;

Frank: Γιατί όχι; Λοιπόν, κατ'αρχήν, δεν έχουν μάτια.

Richard: Έτσι είναι. Και δεν σκύβουν αν τους πετάξεις μια πέτρα. Επίσης, δεν βλέπουν πράγματα ούτε μετακινούνται πιο κοντά για να παρατηρήσουν τα πράγματα καλύτερα.

Frank: Ναι. Εντάξει. Και λοιπόν;

Richard: Λοιπόν, ο εγκέφαλος έχει μάτια; Μήπως κοιτά τα πράγματα που τραβούν το ενδιαφέρον του; Μήπως κουνά τα μάτια του για να ακολουθήσει ό,τι κοιτάζει; Μήπως τρίβει τα μάτια του, όταν υπάρχει έντονο φως, και τα κλείνει όταν κάτι είναι πολύ φωτεινό;

Fran: Όχι. Εάν δεν έχει μάτια, δεν μπορεί να συμμετάσχει σε οπτικές συμπεριφορές.

Richard: Σωστά. Δεν υπάρχει τέτοιο πράγμα όπως ένας εγκέφαλος που παρουσιάζει οπτική συμπεριφορά. Η αυξημένη νευρωνική δραστηριότητα στην «οπτική» του ραβδωτού φλοιού δεν είναι μια μορφή συμπεριφοράς. Επιπλέον, ακόμη και εάν, όπως εσύ προτείνεις, ο εγκέφαλος βλέπει και να ακούει, σκέφτεται και θυμάται, με τον τρόπο αυτό θα σε βοηθούσε να δεις και να ακούς, να σκέφτεσαι και να θυμάσαι;

Frank: Λοιπόν, ο νους μου με ενημερώνει.

Jill: Αλλά, Φρανκ, πώς μπορεί ο νους σου να σε ενημερώσει για οτιδήποτε, αν δεν μπορεί να μιλήσει αγγλικά; Ή είναι ο νους χρήστης της γλώσσας; Οι εγκέφαλοι έχουν φωνές; Και πώς θα μπορούσες να ακούς τον νου σου όταν σου μιλάει; Με ένα εσωτερικό αυτί; Είναι σχιζοφρενείς αυτοί που ακούν εσωτερικές φωνές, ξέρεις.

Frank: Ναι, εντάξει. Βλέπω πού το πας. Λοιπόν, πώς αθροίζονται όλα αυτά;

Richard: Αθροίζονται ως εξής: Έχει νόημα μόνο να αποδοθεί όραση στα όντα που έχουν μάτια με τα οποία μπορούν να δουν, και που εκθέτουν -προφανώς- την οπτική ικανότητα τους στη συμπεριφορά τους. Ένα ζώο που βλέπει αποφεύγει τα εμπόδια στην πορεία του, πηγαίνει γύρω τους ή πατά πάνω τους. Εξετάζει και ελέγχει οτιδήποτε βλέπει ότι εξάπτει την περιέργειά του και φεύγει από επικίνδυνα πράγματα που αντιλαμβάνεται. Δεν είναι λάθος ότι τα δέντρα βλέπουν. Αν ήταν λάθος, τότε θα μπορούσε να είναι αλήθεια, αλλά δεν συμβαίνει να είναι. Αλλά τα δέντρα από την άλλη δεν είναι και τυφλά. Ούτε οι εγκέφαλοι είναι -δεν μπορούν να δουν, ούτε όμως είναι και τυφλοί. Δεν έχει κανένα νόημα να αποδοθεί σε αυτούς η έννοια του βλέπω, παραβλέπω ή δεν βλέπω. Οι εγκέφαλοι δεν λαμβάνουν αποφάσεις, αλλά ούτε είναι αναποφάσιστοι. Απλώς δεν έχει νόημα να πούμε ότι ο εγκέφαλός μου αποφάσισε να κάνει κάτι. Και ο εγκέφαλος δεν κάνει τα χέρια και τα πόδια σου να κινούνται, αλλά καθιστά δυνατό να μπορείς να τα μετακινήσεις κατά βούληση.

Frank: Δηλαδή, εννοείς ότι οι γνωσιακοί νευροεπιστήμονες κάνουν κάποιο εννοιολογικό λάθος.

Richard: Ακριβώς. Γι' αυτό είπα ότι λένε ανοησίες. Δεν εννοώ βέβαια ότι λένε απολύτως ανοησίες, αλλά ότι υπερβαίνουν τα όρια της λογικής, και ότι ενώνουν τις λέξεις με έναν τρόπο που αποκλείεται από τη γλώσσα. Διαπράττουν μερολογικό σφάλμα.

Jill: Τι είναι μερολογικό σφάλμα, Richard;

Richard: η μερολογία είναι η λογική των μερών και των συνόλων. Ένα είδος μερολογικού σφάλματος είναι το να αποδίδεις σε ένα τμήμα ενός αντικειμένου ιδιότητες που μπορούν να αποδοθούν με κατανοητό τρόπο μόνο σε ολόκληρο το αντικείμενο. Παραδείγματος χάριν, ένα αεροπλάνο δεν μπορεί να πετάξει χωρίς τις μηχανές του, αλλά δεν είναι οι μηχανές του που πετούν, μα το αεροπλάνο. Ένα παλιό μηχανικό ρολόι δεν μπορεί να μετρήσει το χρόνο χωρίς γρανάζι, αλλά αυτό που κρατάει το χρόνο είναι το ρολόι και όχι το γρανάζι. Έτσι, επίσης, ένα ζώο δεν μπορεί να περπατήσει ή να τρέξει, να μιλήσει ή να τραγουδήσει χωρίς εγκέφαλο, αλλά δεν είναι ο εγκέφαλος του που περπατά και μιλά, αλλά το ζώο στο σύνολό του.

[Σιωπή για μια στιγμή]

Frank: Εντάξει, Richard, είσαι έξυπνος αντίπαλος. Καταλαβαίνω τί εννοείς.

Richard: Ωραία. Εάν λοιπόν το καταλαβαίνεις αυτό, φίλε μου, τότε πρέπει επίσης να καταλάβεις γιατί ο νευροεποστημονικός υλισμός είναι μια αλλοιωμένη μορφή Καρτεσιανού δυϊσμού. Απλώς αντικαθιστά τους αιθέριους νόες με φαιά, κολλώδη ουσία, και αφήνει όλα τα υπόλοιπα άθικτα. Αντικαθιστά τον δυϊσμό νου-σώματος με τον δυϊσμό εγκεφάλου-σώματος.

Frank: Ένα λεπτό! Ο εγκέφαλος είναι εξίσου υλικός με το υπόλοιπο ανθρώπινο σώμα. Δεν μπορεί να υπάρξει δυϊσμός εγκεφάλου-σώματος. Τόσο ο εγκέφαλος όσο και το σώμα είναι υλικά.

Richard: Φυσικά. Αλλά εσείς οι νευροεπιστήμονες αφήνετε ανέπαφη ολόκληρη τη δομή του καρτεσιανού δυϊσμού. Νομίζετε ότι το μόνο λάθος αυτής της τακτικής είναι ότι εισάγει μια νοητική ουσία ως το υποκείμενο όλων των ψυχολογικών χαρακτηριστικών. Νομίζετε ότι η αντίληψη είναι δημιουργία νοητικών εικόνων στον εγκέφαλο μέσω της επίδρασης υλικών αντικειμένων και ήχου ή κυμάτων φωτός στα αισθητήρια όργανα μας. Αυτό είναι παράλογο. Νομίζετε ότι η εσκεμμένη κίνηση είναι μια κίνηση που προκαλείται από την απόφαση του εγκεφάλου για κίνηση. Αυτό είναι επίσης παράλογο. Και φαντάζεστε ότι η σκέψη είναι η επεξεργασία πληροφοριών από τον εγκέφαλο, ενώ δεν είναι καθόλου έτσι. Frank, το πρόβλημα με σας τους νευροεπιστήμονες δεν είναι ότι είστε αντι-καρτεσιανοί, αλλά ότι δεν είστε ούτε κατά προσέγγιση αρκετά αντι-καρτεσιανοί.

Frank: Εντάξει. Πήρα το μήνυμα. Αλλά πού μας οδηγεί κάτι τέτοιο;

Jill: Σημαίνει ότι δεν υπάρχουν αρκετά διαζευκτικά «ή» στην πολεμική σας ιαχή: Είτε μιλάμε για δυϊσμό είτε για υλισμό.

Frank: Εντάξει. Οπότε πού καταλήγουμε τώρα;

Jill: Ναι. Ποιά είναι η Τρίτη οδός Ρίτσαρντ; Δεν έχουμε καν ξεκινήσει να δίνουμε απαντήσεις στα αρχικά μας ερωτήματα. Θέλω να πω: Τι είναι νους; Τι είναι εαυτός; Τι είναι Ψυχή; Τι είμαι εγώ, και ποιος ή τι διαθέτει νου, εαυτό ή ψυχή; Και πώς σχετίζεται ο νους με το σώμα; Και ποιος είναι αυτός που έχει σώμα; Και ...

Frank: Αρκετά πια. Μας οδηγείς σε τέλμα. Χρειαζόμαστε λίγη βοήθεια.

Richard: Πράγματι. Ένας από μηχανής θεός θα ήταν χρήσιμος.

[Ένας αξιοπρεπής κύριος μέσης ηλικίας με ωραία εμφάνιση έρχεται μέσα από τα δέντρα, περπατώντας αργά και φορώντας αρχαία ελληνική ενδυμασία. Έχει καλοκουρεμένη γκριζα γενειάδα και μαλλιά που έχουν αρχίσει να γκριζάρουν. Όλοι αναγνωρίζουν τον Αριστοτέλη και σηκώνονται όρθιοι]

Aristotle: Καλημέρα. Μπορώ να καθίσω μαζί σας για λίγο; Νομίζω ότι ίσως μπορώ να σας βοηθήσω λιγάκι.

Richard: Είναι τιμή μας που επιλέγετε να λάβετε μέρος στο ταπεινό μας συμπόσιο, κύριε. Επιτρέψτε μου να συστήσω τους φίλους μου. Από ‘δω η Jill, από ‘δω ο Frank, και το δικό μου όνομά είναι Richard. Να σας προσφέρω λίγο κρασί;

[Γεμίζει ένα ποτήρι κρασί και το δίνει στον Αριστοτέλη.] Είναι εξαιρετικής ποιότητας: *Νέκταρ*. Παρακαλώ, καθίστε. *[Ο Αριστοτέλης κάθεται.]* Προσπαθούμε να αποσαφηνίσουμε τη φύση του νου.

Aristotle: Οι δυσκολίες σας είναι αρκετά λογικές. Διότι μεταξύ των πολλών, και ακόμη περισσότερο μεταξύ των σοφών –συμπεριλαμβανομένου του Πλάτωνα- υπάρχει διάσταση απόψεων και ασάφεια ισχυρισμών σχετικά με το ζήτημα του νου.

Jill: Σίγουρα έχουμε αρκετές δυσκολίες. Είχαμε μια εκτενή συζήτηση με τον κύριο Descartes, ο οποίος εξέθεσε την άποψή ότι ο νους είναι ξεχωριστή ουσία από το σώμα και ότι η ουσιαώδης φύση του είναι η σκέψη, η οποία ερμηνεύεται ως συνείδηση όσων περνούν από μέσα μας. Υπήρχαν, όμως, πολλές αντιρρήσεις σε αυτή την δυϊστική άποψη. Επίσης, εξετάσαμε την άποψη

του Frank ότι ο νους είναι απλώς ο εγκέφαλος και ότι όλες οι ιδιότητες του νου είναι στην ουσία ιδιότητες του εγκεφάλου. Ωστόσο, ο Richard μας έδειξε ότι η άποψη αυτή είναι επίσης λανθασμένη. Τα έχουμε πραγματικά χαμένα.

Aristotle: Μα αυτό είναι ήδη πρόοδος, κυρία μου. Είναι τρελό όχι μόνο να αγνοείς κάτι, αλλά και να μην συνειδητοποιείς ότι το αγνοείς, και άρα να συμφωνείς με λανθασμένες αντιλήψεις και να υποθέτεις ότι οι αληθείς αντιλήψεις είναι ψευδείς.

Jill: Ναι, αλλά υπάρχουν τόσες αντικρουόμενοι λόγοι που είναι δύσκολο να καταλάβεις από πού να ξεκινήσεις.

Aristotle: Συμφωνώ μαζί σας, κυρία μου. Αλλά πρέπει να λάβετε υπόψη ότι μερικοί άνθρωποι παραθέτουν λόγους, οι οποίοι είναι άσχετοι ή εσφαλμένοι και οι οποίοι συχνά περνούν για σωστοί. Κάποιοι το κάνουν κατά λάθος. Άλλοι είναι στυγνοί απατεώνες. Με τέτοια επιχειρήματα, ακόμη και σκεπτόμενοι άνθρωποι μπορεί να ξεγελαστούν από εκείνους που στερούνται της ικανότητας για σοβαρό θεωρητικό στοχασμό.

Richard: Οπότε από πού ξεκινάμε;

Aristotle: Οι περισσότερες αμφισημίες και δυσκολίες θα αποσαφηνιστούν, εάν δώσουμε μια κατάλληλη εξήγηση για το πώς να σκεφτόμαστε για τα έμβια όντα. Τα έμβια όντα είναι οργανισμοί. Όπου έχουμε έμβια όντα, όντα που μπορούν να ευδοκιμήσουν και να ακμάσουν ή να παρακμάσουν και να πεθάνουν, έχουμε καλή ή κακή κατάσταση της υγείας τους. Όπου έχουμε οργανισμούς με αναπτυγμένη μορφή, έχουμε όργανα. Όπου έχουμε όργανα, έχουμε λειτουργία και σκοπό. Όπου έχουμε λειτουργία και σκοπό, έχουμε καλή και κακή κατάσταση της υγείας, έχουμε διαφορετικά είδη του αγαθού. Διότι υπάρχει το αγαθόν για την υγεία, το αγαθόν για τα όργανα, το αγαθόν της άσκησης τους, το αγαθόν του όντος που έχει όργανα και το αγαθόν αυτού που συντελεί στο αγαθόν του όντος. Από αυτά, είναι προφανές ότι μια από τις ρίζες της αξιολογίας είναι η βιολογία.

Jill: Δηλαδή, εννοείτε ότι οι επιστήμες της ζωής είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με τη μελέτη του αγαθού;

Aristotle: Μα και βέβαια. Κανείς λογικός άνθρωπος δε θα μπορούσε να σκεφτεί διαφορετικά. Ωστόσο, ας επικεντρωθούμε στο στόχο μας, ο οποίος είναι να αποσαφηνίσουμε τί είναι εκείνο που διακρίνει όλα τα ζωντανά όντα.

Frank: Λοιπόν, υποθέτω ότι όλα τα ζωντανά όντα απορροφούν θρεπτικές ουσίες από το περιβάλλον τους, αναπτύσσονται και αναπαράγονται, φέρνοντας στον κόσμο την επόμενη γενιά.

Aristotle: Συμφωνώ. Πρέπει να ξεκινήσουμε την έρευνά μας σημειώνοντας την *ἀρχήν*, τη διακριτική αρχή των κατώτερων μορφών ζωής- των φυτών. Είναι προφανές ότι έχουν ικανότητες μεταβολισμού, ανάπτυξης και αναπαραγωγής. Είναι χαρακτηριστικό όλων των ειδών των έμβιων όντων, έτσι δεν είναι; Αυτές οι θρεπτικές ή φυτικές δυνάμεις αποτελούν τη μορφή της φυτικής ζωής. Πράγματι, μπορούμε να πούμε ότι αυτές οι δυνάμεις *διαμορφώνουν* τον οργανισμό, αποτελώντας τις ουσιώδεις δυνάμεις των φυτικών οργανισμών που διαθέτουν όργανα. Και μπορούμε να χαρακτηρίσουμε αυτή τη μορφή ως θρεπτική ή φυτική *ψυχή*.

Richard: Μα, αυτός δεν είναι και ο τρόπος με τον οποίο ο Πλάτων σκεφτόταν για την *ψυχήν*; Θεωρούσε ότι η *ψυχή* είναι κάτι που κατοικεί προσωρινά στο σώμα, το οποίο και θα εγκαταλείψει με τον θάνατό του.

Aristotle: Πράγματι. Όπως και πολλοί άλλοι, ο Πλάτων εισήγαγε την *ψυχήν* σε ένα σώμα ή, μάλλον, την τοποθέτησε σε ένα σώμα, χωρίς να εξηγήσει τον λόγο για την ένωση αυτών των δύο ή τις σωματικές προϋποθέσεις που απαιτούνται για κάτι τέτοιο. Σκέφτηκε ότι η *ψυχή* «ενσωματώνεται». Αλλά αυτό είναι παράλογο. Διότι δεν είναι λες και *οποιαδήποτε ψυχή* θα μπορούσε να συνενωθεί με οποιοδήποτε σώμα -η ψυχή ενός ανθρώπου με το σώμα ενός δέντρου, παραδείγματος χάριν, ή με το σώμα του φασολιού -όπως υπέθεταν οι Πυθαγόρειοι. Αυτός ο τρόπος σκέψης για την ψυχή δε βοηθάει. Δεν πρέπει να αντιληφθούμε την *ψυχήν* ως ένα ον - μια δευτερεύουσα ουσία κάποιου παράξενου είδους - αλλά μάλλον ως τη μορφή των έμβιων όντων. Η *ψυχή* δεν «ενσωματώνεται», αλλά μάλλον το οργανικό σώμα -το σώμα που συγκροτείται από όργανα- είναι *έμψυχο*, δηλαδή «εμψυχώνεται». Η *ψυχή* αποτελείται από τις διακριτικές δυνάμεις οι οποίες *καθιστούν έμμορφα* τα έμβια όντα και δυνάμεις των οποίων τα όντα είναι αυτά που είναι. Σκεπτόμενοι έτσι, αποκτούμε έναν πολύ πιο δυνατό τρόπο να αντιληφθούμε τη φυσική ζωή γενικά, αλλά και τους εαυτούς μας ως μέρος της φύσης - μολονότι μετέχουμε και σε κάτι το θεϊκό ή ευγενές.

Frank: Μισό λεπτό! Τι εννοείτε ότι «μετέχουμε και σε κάτι το θεϊκό»;

Aristotle: Το ανθρώπινο είδος δεν διαθέτει τίποτε το θεϊκό ή «ευλογημένο» κανενός είδους εκτός από τον νου και αντίληψη που έχουμε μέσα μας. Γεννιόμαστε για δύο λόγους, το επίστασθαι (αντίληψη) και τη δράση, και πραγματώνουμε τη φύση μας, μόνο όταν ασκούμε το επίστασθαι (αντίληψη) στο ευγενές εγχείρημά μας να κατανοήσουμε τον κόσμο στον οποίο περνούμε τις ζωές μας, από τη μία πλευρά, και όταν πραγματοποιούμε τις πράξεις μας σύμφωνα με την αρετή. Το να επιτύχουμε κάτι τέτοιο με τις άριστες δυνατότητές μας, είναι αυτό που εννοώ με το "μετέχουμε και σε κάτι το θεϊκό".

Frank: Κατάλαβα. Άρα, δεν εννοείς ότι ο νους και η ψυχή ή η *ψυχή*, όπως την αποκαλείς, είναι μέρος ενός ζώου. Εάν ήταν κάποιο μέρος, θα μπορούσε να διαχωριστεί από το σώμα -και αυτό δεν είναι τίποτα παραπάνω από έναν προϊόν φαντασίας.

Aristotle: Η *ψυχή* είναι η μορφή των έμβιων όντων. Όπου δεν υπάρχει ζωντανό ον, δεν μπορεί να υπάρξει *ψυχή*, επειδή η ουσία τέτοιων μορφών είναι να διαμορφώνουν την ύλη. Τώρα, μπορούμε να πούμε ότι μια ουσία έχει μέρη, με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Είναι σαφές ότι η *ψυχή* δεν είναι ένα μέρος του σώματος που δυνάμει έχει ζωή, με τον ίδιο τρόπο που οι τροχοί είναι μέρος μιας άμαξας. Ό,τι είναι η *ψυχή* για τον οργανισμό, είναι το σχήμα του αγάλματος για το μάρμαρο από το οποίο το άγαλμα έχει λαξευτεί. Για τον λόγο αυτό, είναι παράλογο να ρωτάμε εάν το σώμα και η ψυχή είναι ένα ή δύο. Είναι σαν να ρωτάμε, εάν το κερί και το σχήμα του είναι ένα ή δύο. Από τα παραπάνω είναι σαφές ότι η *ψυχή* είναι αδιαχώριστη από το σώμα. Είναι η αρχή της ζωής, χαρακτηριστική των γενών των έμβιων όντων, καθώς οι διακριτικές δυνάμεις της είναι εκείνες που καθιστούν ένα ζωντανό ον με όργανα το είδος του όντος που είναι.

Jill: Άρα, κατά τη γνώμη σας, κύριε, η *ψυχή* εξηγεί τη φύση της ζωής;

Aristotle: Είναι μια αντίληψη που ανήκει στις επιστήμες της ζωής, αλλά όχι με τον τρόπο εκείνων που αντιλαμβάνονται την ψυχή ως κάτι σωματικό και κάτι που γεννά την κίνηση, και την εκλαμβάνουν ως θερμό πνεύμα ή θερμό αίμα, θεωρώντας αυτά ως αρχές της ζωής. Η ψυχή χαρακτηρίζει την οργανική ζωή με αναφορά στις δυνάμεις της. Φυσικά, μπορούμε να μελετήσουμε τις δυνάμεις των έμβιων όντων μελετώντας μόνο τη συμπεριφορά τους, καθώς οι δραστηριότητες και οι πράξεις προηγούνται λογικά των δυνατοτήτων. Αλλά ας μην προτρέχουμε, όπως ένα άλογο πηδά προτού να φτάσει στην κατάλληλη απόσταση από τον τοίχο. Πρέπει να προχωρήσουμε μεθοδικά και με τη σωστή σειρά. Επομένως, η φύση της θεραπευτικής *ψυχής* από την οποία όλα τα έμβια όντα λαμβάνουν διαμορφώνονται έχει περιγραφεί. Τώρα, ποιές επιπλέον δυνάμεις χαρακτηρίζουν τα ζώα;

Frank: Λοιπόν, υποθέτω ότι αντιλαμβάνονται το περιβάλλον τους, έχουν επιθυμίες και μετακινούνται ώστε να αποκτήσουν αυτό που θέλουν.

Aristotle: Κάπως έτσι. Η ζωή των ζώων, πέρα και πάνω από τις δυνάμεις της θεραπευτικής *ψυχής*, χαρακτηρίζεται από μια (sensitivity) αισθητικότητα, της οποίας η πρωταρχική μορφή είναι η αφή και ως εκ τούτου η γεύση. Όπου βρίσκεται αίσθηση, υπάρχει η ικανότητα για ευχαρίστηση και πόνο. Όπου αυτά είναι παρόντα, εκεί πρέπει να υπάρχει και η όρεξη. Αλλιώς, ακόμα και τα πιο πρωτόγονα θαλάσσια ζώα δεν θα μπορούσαν να θρέψουν τους εαυτούς τους και να ξεχωρίσουν τί είναι ευεργετικό και τί επιβλαβές γι' αυτά. Συγκεκριμένα είδη ζώων κατέχουν, επίσης, δυνάμεις μετακίνησης και, επιπλέον, τις αισθήσεις της όρασης, της ακοής και της όσφρησης. Όπου υπάρχει ευαισθησία και αυτό-κίνηση, θα πρέπει να υπάρχει και η επιθυμία και αποστροφή και η δράση για χάρη του στόχου.

Frank: Ναι, εννοώ, ότι τα ζώα έχουν δύο από αυτές τις *ψυχές*. Αυτό φαίνεται περίεργο!

Aristotle: Όχι περίεργο, παράλογο. Αυτό που εννοώ είναι ότι το ξεχωριστό σύνολο των δυνάμεων των έμψυχων όντων περιλαμβάνει τις βασικές δυνάμεις των φυτικών μορφών ζωής, δηλαδή: δυνάμεις της θρέψης, της ανάπτυξης και της αναπαραγωγής, ενώ επιπλέον ενσωματώνει ξεχωριστές δυνάμεις, οι οποίες αποτελούν, κατά μία έννοια, την ουσία της ζωής των ζώων. Και, φυσικά, ταξινομούμε διάφορα είδη ζώων ανάλογα με τις διακριτικές δυνάμεις και τα διακριτικά όργανα μέσω των οποίων τα ασκούν.

Jill: Αλλά ακόμα, υπάρχει κάτι που διακρίνει εμάς τους ανθρώπους, δυνάμει του οποίου μπορούμε να συλλάβουμε τους εαυτούς μας ότι έχουν νου.

Aristotle: Βεβαίως. Κατέχουμε λογιστικές δυνάμεις. Στα ζώα εκλείπει η δύναμη της λογικής, του υπολογισμού και του αναστοχασμού. Και πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η σκέψη έχει βρεθεί μόνο εκεί όπου υπάρχει λογισμός. Αυτό που μας διαφοροποιεί μέσα στο βασίλειο της φύσης είναι η κατοχή της λογιστικής *ψυχής*, πέρα και πάνω από κάθε θρεπτική και αισθητική *ψυχή*. Είναι αυτό που μπορείς να θεωρήσεις ως *τόν νοῦν*, ο οποίος είναι το διακριτικό χαρακτηριστικό του ανθρώπινου είδους. Η δύναμη του λογιστικού είναι η ικανότητα να αντιλαμβάνεται κανείς τη μετάβαση από τις προκειμένες στο συμπέρασμα που αυτές προσδιορίζουν και, ως εκ τούτου, η δύναμη να κατανοεί κανείς τα πολλαπλά «επειδή» που απαντούν στην ερώτηση «Γιατί;». Μόνο τα όντα που απαντούν στην ερώτηση «Γιατί;» μπορούν να είναι υπόλογα για τις πράξεις τους και να γνωρίζουν τη διαφορά ανάμεσα στην αρετή και την κακία. Το λογιστικόν εκδηλώνεται στην εξαγωγή συμπερασμάτων από τις προκειμένες και τη συναγωγή συμπερασμάτων από τα στοιχεία. Είναι πρόδηλο στο σκέπτεσθαι, στη λογική επιλογή και στο «λόγον δίδοναι» στην ικανότητα να αναγνωρίζουμε κανονιστικά γεγονότα.

Richard: Δεν το καταλαβαίνω αυτό. Δεν είμαι σίγουρος τι εννοείς με το «λόγον δίδοναι» «την ικανότητα να αναγνωρίζουμε κανονιστικά γεγονότα». Αφού η αισθητικότητα είναι η ίδια δυναμει, όχι ενεργεία, δεν είμαι σίγουρος τι εννοείς με το να λες, ότι ο *νοῦς* εκδηλώνεται ως μια δυνατότητα, δεδομένου ότι θέλεις επίσης να πεις ότι είναι μία δυνατότητα.

Aristotle: Πρέπει να συνειδητοποιήσεις ότι υπάρχουν πολλά διαφορετικά είδη του «μπορώ» και διαφορετικά είδη της «δυνατότητας». Καθώς το ανθρώπινο είδος είναι προικισμένο με λογική και ικανότητα κατανόησης, μπορούμε να κατανοήσουμε κάτι ως δικαιολογημένη σκέψη και πράξη. Μπορούμε να αντιληφθούμε ένα «αυτό είναι έτσι» ως μία αιτιολόγηση του να δρα κανείς «έτσι κι έτσι», ή ως μια εγγύηση για να συμπεράνουμε ότι τα πράγματα είναι έτσι. Μπορούμε, όμως, να αναγνωρίζουμε κάτι ως αίτιο, όπως και να γνωρίζουμε ότι κάτι είναι έτσι, ακόμα και όταν κοιμόμαστε. Ή μπορεί να αντιλαμβανόμαστε κάτι ότι είναι αίτιο, όσο είμαστε ξύπνιοι και, όμως, να μην το προσέχουμε. Ή μπορεί να το προσέχουμε και να δρούμε αμέσως, χωρίς βούληση, όπως όταν πιάνουμε κάποιον που ετοιμάζεται να πέσει. Ή μπορεί να αντιλαμβανόμαστε κάτι ως αίτιο και να συζητάμε σχετικά με το τι πρέπει να γίνει, και μετά να

πράττουμε γι' αυτόν τον λόγο. Αυτό που είναι σαφές είναι ότι σε όλους ή σε μερικούς ή σε κάποιον από αυτούς τους τρόπους, εμείς, σε αντίθεση με άλλα ζώα, «δίνουμε λόγο».

Frank: Δεν καταλαβαίνω πώς αυτή η «λογιστική ψυχή» ή ο νους μπορούν να αλληλεπιδράσουν με το σώμα, αν δεν είναι μέρος του σώματος, όπως είναι ο εγκέφαλος. Εννοώ, ότι, εάν η φύση της «λογιστικής ψυχής» είναι του λόγον διδόναι, πώς κάνει το σώμα να κινείται;

Aristotle: Μιλούμε για δυνάμεις, αγαπητέ μου κύριε, όχι για πράγματα. Η ικανότητα ενός τσεκουριού να κόβει δεν είναι μέρος του τσεκουριού. Ούτε αλληλεπιδρά με το τσεκούρι, ούτε κάνει το τσεκούρι να κόβει. Δεν μπορούμε να δούμε χωρίς μάτια, αλλά η όραση δεν είναι μέρος του ματιού. Δεν είναι το μάτι που βλέπει, είναι το ζώο με μάτια. Χωρίς μάτια, δεν υπάρχει όραση, αλλά η όραση δεν κάνει τα μάτια να βλέπουν. Έτσι, επίσης, είναι το ανθρώπινο ον που αιτιολογεί και αναζητά αίτια και δράσεις χάριν των αιτίων και χάριν των λογικά επιλεγμένων σκοπών. Δεν είναι ο νοῦς ή η λογιστική ψυχή που αιτιολογεί και συναγάγει συμπεράσματα. Είναι το ανθρώπινο ον. Όταν λέμε ότι η ψυχή αιτιολογεί ή βουλεύεται τους λόγους είναι σαν να λέμε ότι η ψυχή υφαίνει ή χτίζει. Σίγουρα είναι καλύτερο να μη λέμε ότι η ψυχή λυπάται, μαθαίνει ή σκέφτεται, αλλά ότι ο άνθρωπος κάνει αυτά τα πράγματα με την ψυχήν του.

Jill: Εννοείς ότι κάποιος κάνει πράγματα με τον νου του ή με την λογιστική ψυχήν του, όπως κάποιος βλέπει με τα δικά του μάτια και περπατά με τα δικά του πόδια;

Aristotle: Όχι, αγαπητή μου κυρία, καθόλου. Η ψυχή δεν είναι μέρος ενός ζωντανού όντος και, επομένως, η λογιστική ψυχή δεν είναι όργανο του ανθρωπίνου όντος, όπως είναι τα πόδια και τα μάτια. Κάποιος κάνει πράγματα με την ψυχήν του, υπό την έννοια ότι κάνει πράγματα σύμφωνα με τα ταλέντα του.

Jill: Α, καταλαβαίνω. Επομένως, η ίδια η ερώτηση του πώς ο νους σχετίζεται με το σώμα είναι άστοχη ερώτηση;

Aristotle: Φυσικά. Είναι συγγενές με την ερώτηση του πώς ο αγγειοπλάστης σχετίζεται με την ικανότητά του να ρίξει ένα δοχείο, ή του πώς το μάτι σχετίζεται με την όραση. Αυτά δεν αποτελούν συσχετισμούς. Έχουμε ικανότητες και δεξιότητες, υποχρεώσεις και ευαισθησίες, αλλά, ενώ το να έχεις ένα τσεκούρι είναι μία σχέση μεταξύ του ιδιοκτήτη και του κτήματός του, το να έχεις δυνάμεις δεν είναι σχέση. Πρέπει να σκεφτείς τις ιδιαιτερότητες της ιδέας της *έχειν*. Μιλάμε για *έχειν* σε μια σειρά από διαφορετικούς τρόπους: κατοχή γνώσης, η οποία είναι συγγενής με την κατοχή ικανοτήτων· ή κατοχή σθένους, που είναι χαρακτηριστικό ενός χαρακτήρα· η κατοχή ύψους ή μήκους, όπως επίσης η κατοχή ενός μανδύα ή χιτώνα, όπως όταν κάποιος καλύπτει τον εαυτό του μετά την άσκησή του στην παλαίστρα. Και μιλάμε για την κατοχή δαχτυλιδιού στο δάχτυλο κάποιου, όπως όταν κάποιος φορά δαχτυλίδι σε ένα μέρος του. Μιλάμε για το βάζο που έχει κρασί, όταν περιέχει κρασί. Και υπάρχει ένας ακόμη πιο παράξενος

τρόπος του έχειν, όπως όταν μιλάμε για κατοχή γονέων- το οποίο σημαίνει, ότι οι γονείς κάποιου είναι ζωντανοί, και η κατοχή συζύγου, το οποίο δεν σημαίνει τίποτα άλλο, παρά ότι κάποιος είναι παντρεμένος μαζί της.

Richard: Ναι, το διάβασα στο έργο σου *Κατηγορίες*. Αλλά έγραψες ότι έκανες μια αρκετά ολοκληρωμένη απαρίθμηση των διαφορετικών τρόπων κατά τους οποίους λέγεται το «έχειν». Αλλά δεν μίλησες για την κατοχή νου, να έχεις κάτι στον νου ή να έχεις κάτι στο πίσω μέρος του νου. Ούτε επέκτεινες τις παρατηρήσεις σου σε μορφές της «έχειν», όπως μιας σκέψης, ενός αιτίου ή ενός σκοπού. Αλλά αυτός είναι σίγουρα ένας γόνιμος τρόπος να επεκτείνεις περαιτέρω την ιδέα σου για τη σύλληψη του νου, της λογιστικής *ψυχής*, με όρους κατοχής πρώτης- και δεύτερης- τάξης ικανοτήτων, και να εξασκείς αυτές τις ικανότητες. Διότι, και εδώ επίσης πρέπει να εξετάσουμε προσεκτικά τί κρύβεται πίσω από όλα αυτά τα είδη *του έχειν*.

Aristotle: Μα, εννοείται. Έγραψα προσεκτικά τρεις σελίδες σημειώσεων στο Κεφάλαιο 15 των *Κατηγοριών*, οι οποίες έκαναν το θέμα πιο ξεκάθαρο. Δεν εννοείς ότι σταμάτησες πριν από το τέλος;!

Richard: Λοιπόν, όχι. Διάβασα μέχρι το τέλος, αλλά το Κεφάλαιο 15 αποτελείται από μία μόνο σύντομη παράγραφο.

Aristotle: [*ταραγμένος*] Εννοείς, ότι αυτές οι καταληκτικές σελίδες έχουν χαθεί;

Richard: Ναι, υποθέτω, ότι πρέπει να έχουν χαθεί.

Aristotle: [*σηκώνεται*] Αυτό είναι όντως λυπηρό. Δεν γνώριζα ότι οι ολοκληρωμένες σημειώσεις δεν έχουν επιβιώσει. Παρακαλώ, συγχωρήστε με τώρα. Πρέπει να δω αν υπάρχει κάποιο αξιόλογο αντίγραφο εδώ στη Βιβλιοθήκη. [*κάνει παύση και μαζεύει τα πράγματά του*]. Αλλά πριν φύγω, επιτρέψτε μου να σας προτείνω πώς να συνεχίσετε περαιτέρω με τα θέματά σας. Να έχετε στο μυαλό, ότι αν ξεκινήσετε με πράγματα, τα οποία έχουν ειπωθεί με τρόπο αληθή, αλλά μη διαφωτιστικός, θα κάνετε πρόοδο προς τη διαφώτισή τους με το να υποκαθιστάτε συνεχώς τις διαυγείς εκφράσεις με αυτές που είναι πιο οικείες, αλλά συγκεχυμένες. Το να κάνουν σαφείς διακρίσεις δεν είναι χαρακτηριστικό των περισσότερων ανθρώπων. Αλλά είναι αυτό που πάντα πρέπει να προσπαθείτε να κάνετε. Τώρα πρέπει να φύγω και να προσπαθήσω να βρω τον Θεόφραστο και τον Νηλέα για να δω αν μπορούν να με διαφωτίσουν σχετικά με αυτήν την απώλεια. Αντίο. [*Φεύγει*]

Jill: Α, τι κρίμα! Ήταν υπέροχο. Και θα φτάναμε ακριβώς στην καρδιά του θέματος.

Frank: Ποιοι είναι ο Θεόφραστος και ο Νηλέας;

Richard: Νηλέας. Ο Θεόφραστος ανέλαβε το Λύκειο μετά τον θάνατο του Αριστοτέλη, και έτσι κληρονόμησε όλα τα χειρόγραφα του, και τα έδωσε στον ανιψιό του τον Νηλέα, ο οποίος ήταν ένας από τους τελευταίους μαθητές του Αριστοτέλη, για να τα φυλάξει με ασφάλεια.

Frank: Α! Λοιπόν, αυτό ήταν μια επίδειξη πυροτεχνημάτων. Σίγουρα έκανε τον δυϊσμό κουρέλια.

Jill: Επίσης, όμως, ανήγαγε τον αναγωγικό υλισμό), Frank. Αυτό που προσφέρει σ'εμάς είναι νατουραλισμός χωρίς αναγωγή (reduction)- μία σύλληψη του νου η οποία δεν είναι ούτε διστακτική ούτε υλιστική

Richard: Ναι. Αυτό που τώρα έχουμε να κάνουμε είναι να εφαρμόσουμε το σχήμα που μας δόθηκε στην κανονική συζήτηση σχετικά με την ψυχή. Πρέπει να εξετάσουμε τη χρήση τέτοιων εκφράσεων όπως «έχω μια σκέψη στο πίσω μέρος του μυαλού μου» «μου περνάει μια σκέψη από τον νου», «έχω κάτι κατά νου», «παίρνω μια απόφαση» και...

Frank: Περιμένε ένα λεπτό. Εάν έχει δίκιο, τότε δεν έχει νόημα να λέμε για τον νου ότι είναι χωριστός από το σώμα.

Richard: Ναι, αυτό φαίνεται εύλογο, είναι το λιγότερο που μπορούμε να πούμε. Σίγουρα βρίσκεις την ιδέα ευχάριστη;

Frank: Σίγουρα. Αλλά πώς απαντάς στο «πάρθιο βέλος» του Ντεκάρτ; Εννοώ, είμαστε εδώ, ξέρεις, και τα σώματά μας έχουν μετατραπεί σε σκόνη τώρα. Επομένως, μπορεί να επιβιώνουμε χωρίς τα σώματα που κάποτε είχαμε.

Richard: Αγαπητέ μου φίλε, σου συνέβη ποτέ να ήσουν χαρακτήρας στο όνειρο κάποιου;

[Πέφτει σκοτάδι. Όταν το φως επιστρέφει, το σκηνικό έχει αλλάξει. Ο συγγραφέας κάθεται στο ανάκλιτρο, στο οποίο έχει αποκοιμηθεί. Ανασηκώνεται και τρίβει τα μάτια του.]

Συγγραφέας: Τί εκπληκτικό όνειρο! Πόσο ασυνήθιστο! *[Σηκώνεται όρθιος]* Πρέπει να πάω να το καταγράψω, πριν το ξεχάσω.

*

Μετάφραση:

Μπαλλά Δήμητρα

Λάππα Έλενα

Πεχλιβανίδης Χρήστος

Ζήσης Τάσος

Κεχαγιά Μαρία